

ДУЙНО ЭЛДЕРИНИН
ЖОМОКТОРУ

3

кварт
Д-87

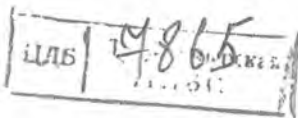
2018

ДУЙНӨ ЭЛДЕРИНИН ЖОМОКТОРУ

3

Кавказ жана Европа
элдеринин жомоктору

УДК 82/821-93

ББК 84.4/8

Д 87

Д 87 **Дүйнө элдеринин жомоктор:** Түз.: Исаева А.; котор.:
Жусупова Н.; Сүр.: Тугулбаева А., Коксал З. — Б.: ЖЧК
«Кутаалам», 2017 – 128 б. сүр.

ISBN 978–9967–28–120–2

*Китепке Кавказ жана Европа элдеринин эң мыкты
турмуштук жомоктору киргизилди.*

Д 4804000000-16

УДК 82/821-93

ББК 84.4/8

ISBN 978–9967–28–120–2

© ЖЧК «Кутаалам», 2017

ТАКТАЙГА БАШЫН ҮРБАЙ КАЛГА, ТОҢКҮЛДАКТЫН БАШЫ ООРҮЙТ

Абхаз жомогу

Хаджбаку деген дыйкан жашаган экен. Анын аялы абдан каардуу эле. Күнү бою ал, алынын жетишинче, күйөөсүн тажата берчү.

Бир жолу ал жыйналып алып аялынын туугандарына жөнөдү. Ал жол бою катуу үн чыгарып ырдап барды, анткени анын аялынын туугандары жакшы кишилер эле да, аны сүйүнүп тосуп алышчу.

Хаджбахунун кандаш душмандары бар эле.

Анын душмандарынын бири, мылтык кармап алып, Хаджбахуну күтүп отурган. А тигил болсо жай басып, аны эмне күтүп турганын билбей, ырдай берди. Буктурмада отурган душман, Хаджбахунун куралы жок экенин көрүп, таң калды да, ага айтты:

– Келе жатасың, үнүң барынча ырдайсың, озун болсо канжар да алып албапсың го. Эми сени каалаганымдай кылам!

– Кантейин, – деп жооп берди Хаджбаху. – Туугандарым менен коштошуп калууга мүмкүндүк бер эми, алар жакшы адамдар, а кайтып келе жатканымда өлтүр менн.

Душманы ойлонду да, айтты:

– Макул, азыр сени кое берейин, көрөбүз, кандай маанай менен кайтаар экенсиң.

Бир аз убакыт өткөрүп, конокто болуп, Хаджбаху ошол эле жол менен, ошондой эле көңүлдүү ырдап келе жатты.

– Эми ойлобо жөн эле, сени аябайм мен, – деп кыйырды душманы Хаджбахуга, буктурмасынан чыгып келе жатып.

– Мен сенин кайрымыңды күткөн да жокмун, ошондуктан ырдап жатамын – баары бир мени күнү-түнү кемип жей турган аялыма, үйүмө барыш керек эле да.

Душманы кайгы баскан күйөөсүнүн сөздөрү тууралуу ойлонуп калды да, акырында чечти, Хаджбахты каардуу аялы тыткылап турушу үчүн тирүү калтырган-да, ал Хаджбахтан өчүн жакшы алат тура.

БАЙ МЕНЕН КОЙ БАККЫЧ

Абхаз жомогу

Бир кыштакта кайрымы жок, абдан сараң бай жашачу. Анын кой-козу кармаган чоң короосу бар эле. Сараңдыгынан ал бир эле койчуну кармачу, ага болгон жумушту жүктөй берчү. Акы төлөй турган кез келгенде, койчуну койлорду жакшы карабай коюп, мага зыян алып келдиң деп, үйүнөн кууп чыгып, бир да тыйын берчү эмес да, башкасын кызмат кылганга алып алчу.

Бир жолу бай бир койчусун кубалап жиберип, башкасын издей баштайт. Издейт, издейт, бирок анын колунда эч кимдин иштегиси келбейт. Анан ал бир томолой жетимди таап алат да, аны беш жылга койчулукка алат. Бай ага анын кызмат кылуу мөөнөтү аяктаганда беш эчкини тукумдары менен берем деп убада кылат.

Бала бир короо койду аракеттенип бага баштайт. Ага абдан кыйын болот, бирок ал баарына чыдай берет. Койлор оттоп жүргөн талаада, көлдүн жээгиндеги алачыкта жашайт.

Убакыт өтө берет, мына эми бешинчи жыл дагы аяктап калды. Бир жолу, койлор жуушап жатканда, койчу көл жээгинде ойлонуп отурса, ага узун боз сакалынан суу таамп жаткан абышка келет. Ал учурашат, анан унчукпай туруп, айтат.

– Суудан тажадым. Абдан сүт ичким келип кетти... Мага бере аласыңбы?

– Урматтуу кары! – дейт койчу. – Кожоюнум болгон сүттү эсепке алып турат, мен аны алдагым да келбейт. Бирок сизге оз үлүшүмдөн куюп берейинчи, – ал аз эле, бирок мен аны чын дилимден сизге сунуш кыла аламын.

Абышка сүттү ичет, мактайт, койчуга ыраазылыгын билдирет да, мажүрүм талдарга кирип жок болот.

Койчуга түнкүсүн таң калыштуу түш кирет. Анын

койлору көлдүн түбүндө оттоп жүрөт, ал дагы ошол жакта отурат. Кеч кире баштаганда анын малы жээкке чыга баштап, өзү эч бир сүзүп чыга албай коет. Ошондо ал сүт берип сыйлаган абышка көрүнө калат да, үйүрдүн башчысы болгон текеге бир нерсе айтып кыйкырат. Тске кайрылып, баланы белиндеги курунан мүйүзү менен илип алып кургакка сүйрөп чыгат. Үйүр жыйналып, эки кароолчу иттер койчуну сүйүнүп үрүп тосуп алышат. Дал ушул үргөндөн ал ойгонуп кетет. Күн көтөрүлүп, эчкилер менен койлор маарайт, ал аларды сааганга убакыт келгенин билдиргени эле. Бала көпкө чейин өзүнө келе албай отуруп, акыры өз жумуштарын жасай баштайт.

Бай менен болгон келишим боюнча кызматтын акыркы күнү да келип жетет, койчу бала тукумдары менен беш эчкисин сурай баштайт. Бирок тигил келишимди аткаргысы келбейт. Ал койчу балага кыйкырып, бул убакыттын ичинде жаман багылгандыктан койлордун жүнү жукарып, эчкилер аз сүт бере баштаганын, туулгандары да азайганын айтат. Койчу баланы каалаган жагыңа кетип кал, болбосо сабап таштайм дейт.

Бечара эмне кылсын? Өзүнүн бир аз оокатын түйүнүп алып, койчунун таягына илип, ийinine артып, бийин араң токтотуп алачыгынан чыгат. Бай болсо артынан каарданып карап калат. Кетип бара жатып, койчу бала бир улактын көлдү көздөй бараткан малдан алыстап калганын байкайт. Улак, маарап, койчу балага келип, анын тизесине чекеси менен сүзө баштады.

Анан бала чыдай албай байга кайрылат:

– Жок десе ушул улакты берчи мага!

Бай болсо, малын кууп жеткиси келип шашып, койчунун артынан түкүрүнгөн боюнча, кыйкырды:

– Алгын, кетчи деги менден! Ушул араңжан улак сага гана жарашат.

Бала жол менен каякка бараарын билбей эле кете берди, анын артынан калбастан, улак чуркап келе жатты. Кечке жуук койчу бала өзү мурда жанында мал кайтарган көлдүн карама-каршы жээгинде болуп калды.

Жолдон чарчап калган ал, түнөп калууну чечти. Чырпыктарды жыйнап, от жакты да, башына түйүнчөгүн жазданып, уктаганга жатты. Улак анын буттарына жакын жайгашты. Түн ичинде эки-үч жолу бала отко чырпык таштап, уйкусурап жатып, дагы эле кой баккансып, иттерди чакырды: «Псоу, о, о!».

Ал таңкы сууктан ойгонуп кетти. Караса, оту өчкөн экен, аны тегеректеп кожоюнунун малы турат да, башчы-теке аны тиктеп карайт, ал эми улак болсо башын кыймылдатып, жаш чөп оттоп жатат.

Ушул жерде көлгө дарыя келип куйчу. Койчу агымды бойлоп өйдө жөнөдү эле, бир короо мал анын артынан кетти. Ошентип алар дарыя агып чыгып жаткан тоого келишти. Бул жерге койчу алачыгын жасап, койлорду бага баштады.

Бир нече жыл өттү. Бала чоң киши болду, жакынкы айылдан бир кызга үйлөндү да, үй-бүлөлүү болуп калды. Эми анын өзүнүн койчулары бар эле, алар мунукунда жакшы жашашчу, анткени ал өзүнүн мурунку тагдырын эсинен чыгарчу эмес.

АЛТЫН ТЫЙЫН

Армян жомогу

Бир жаш жигит жашаган экен. Ал үйлөнгүсү келет да, ата-энесине бата алуу үчүн кайрылат.

– Жакшы, уулум, – дейт атасы. – Мен сага бата берем, анан сен үйлөнө аласың, бирок, өз эмгегиң менен тапкан алтын тыйын алып келсең гана.

Жаш жигит бул шартты жеңил эле аткараарын ойлоп, жылмайып койду – анда катылган бир алтын тыйыны бар эле.

Кийинки күнү ал аны атасына алып келип берди. Атасы аны алды да, дарыянун суусуна ыргытты.

– Эми, ата, менин никеге турушума бата бересиңби? – деп сурады жигит.

– Жок, уулум. Мен сага айттым эле го, акчаны өзүң иштеп табышың керек деп. А бул тыйынды сен иштеп тапкан жоксуң.

Жигит ийнин куушурат: атасы кайдан чындыкты билип алды? Бул акчаны жигит чындыгында эле иштеп тапкан жок да.

Кийинки күнү ал энесинен алтын тыйын сурап алды. Аны атасына алып келди.

Атасы аны дагы дарыяга таштайт. Жигит катуу таң калды, бирок баары бир сурады:

– Сен эмнеге антесиң? Сен сурагандай, мен сага алтын тыйын алып келдим го? Эми мага бата бересиңби?

Атасы болсо уулуна макул болбой, кайра айтат:

– Сен бул акчаны иштеп тапкан жоксуң.

Жигит ойлонуп калат. Ал мындай кыла берсе, көп убакыт өтүп кетээрин, үйлөнүү тоюна бата албай турганы тууралуу ойлонду.

Анан ал жумуш издеп таап, өзү алтын тыйын тапкысы келди.

Көп күн өттү да, жигит өз эмгеги менен алтын тыйын тапты. Аны атасына алып келип берди.

Атасы аны да дарыяга ыргытайын деп колун көтөргөндө, жигит чыдабай кетти – чуркап жетип, колун кармап, айласы кетип айтты:

– Жок, ата, андай кылба! Мен көп күн ийиним талып, ушул тыйынды табуу үчүн иштедим, а сен аны жөн эле сууга ыргыткың келет!

– Мына эми, уулум, сенин үй-бүлө курушуңа батамды беремин – дейт атасы. – Эми сен өз эмгегиң менен тапкан акчанын баркын билдиң, эми аларды акыл менен корото аласың.

Ошентип, жигит үйлөнөт да, эч качан акчаны талаага кетирбей жашап калат.

АКЫЛМАНДЫК

Грузин жомогу

Баатырдыгы жана курч акылы менен айырмаланган жаш жоокер болуптур. Аны баары сүйүп, урматташчу экен. Тынч мезгил да келет, душман анын мекенин кыйратуучу чабуулдарын токтотот, анан энеси ага үйлөнгүн деп кеңеш берет. Энесине макул болуп, ал өзүнүн кичүү инилерин чакырып, аларга айтат: «Мен атамдан калган болоттон маасы менен көлөч* тигип берген кызга үйлөнөм».

Инилери болоттун кесиктерин алышты да, алардын сүйүктүү байкесинин каалоосун аткара ала турган кызды издеп жөнөштү. Бирок кимге кайрылышпасын, аларды келесоо көрүшүп, шылдыңдай беришти. Көпкө жер кезип жүрүштү, акырында алдары кетип, үйгө кайтууну чечишти. Өздөрүнүн шаарына жакын жерден эс алууну чечип, кедей дыйкандын үйүнө киришти. Аларды сейрек кездешкен сулуулуктагы кыз тосуп алып, үйүнө чакырып, тамакка отургузду. Түштөнүп жатып бир туугандардын бирөөсү шарап сурады. Анда кыз:

– Мен сизди эшикке чыгып, минген атыңызды жүзүм бутагына байлап келишинизди өтүнөт элем, мен аңгычакты шарап алып келем, – деп жооп берди.

Коногу короого чыгып, жүзүмзарды издей баштады, андай нерсе жок экен. Ал кайтып келди да, бул тууралуу жаш кожойкеге айтты.

– Эгерде бизде жүзүм багы жок болсо, анан үйдө кантип шарап болсун? – деди, уялып калган конок ордуна отурду.

Тамактан кийин коноктор кыздын туугандары жөнүндө сураштыра башташты, алар кимдер жана эмнеге мынча узак убакытка жок дешти.

Менин атам жок болгондо үйүмдө кээ бир нерсе...

энем болсо көз жаш алмаштырганы кеткен, – деп жооп берет кыз.

Кыздын кызыктуу жообуна таң калышкан бир туугандар, анын сөздөрүнүн маанисин түшүндүрүүнү сурашты.

– Айылдын жолунун боюнча атам таанышы менен биздин коңшуну ушактап жатышат, ага таанышы сөзсүз айтып барат, анан эртең чыр-чатак башталат. Энем болсо башка кошуналарга алардын олгөн адамы үчүн ыйлаганга кеткен, кийин өзү өлгөндө тигил өлгөндүн туугандарынын бири келип ыйлап кетсин деп.

Кыздын акылдуу жооптору боюнча бир туугандар аларга жардам бере ала турганын ойлоп, жер бетин эмнеге кезип жүргөнүн айтып беришет.

– Мен силерге жардам бере алам, – деди кыз, – бирок байкеңерге айткыла, ал мага кумдан жасалган маасыны четтей турган чүпүрөктү жана майда таштардан жасалган ийнени берип жиберсин, ошондон кийин мен ага болоттон маасы-көлөч тигип бере аламын.

Тигилер үйүнө шашышты да, байкесине кыздын жообун беришти. Жаш жоокер бейтааныш кыздын акылмандыгына кубанды да, ага үйлөнүүнү чечти, өзүнүн бир туугандары аркылуу ага үйлөнүү белектерин – алтынды жана берметтерди берип жиберди.

Кымбат баалуу таштарды кабыл алып, кыз күйөөлөгөн жигитке: «Майда жана чоң-чоң жылдыздар сейрек экен. Эми эки бүркүт бирин бири жоготпосун, ал эми эки ага-ини таарыныч сөздөрүн укпасын» деп айтууну өтүндү. Кыз айттырган сөздөрдү угуп, алардын маанисин түшүнүп, ал инилерине жиберилген белектерден алардын алып койгондугу тууралуу айтты. Аны менен өзү тандаган кыздын адаттан тышкары акылдуу экенине дагы бир жолу ынанып, ал ага үйлөндү.

... Ошентип акылмандык кедей кызга өз бактысын жасап алганга жардам берди.

ПАДЫША ЖАНА ДЫЙКАНДЫН КЫЗЫ ЖӨНҮНДӨ ЖОМОК

Грузин жомогу

Падышалар менен байлардан акыйкаттыкты изде-бегиле. Силерге жомок айтып берем, анда чындык да, калп да жок.

Бир жолу кедей жер айдап жатыптыр. Он жолу жерди коңторду, сокосун он биринчи жолкуга бурду. Анан эле соконун тиши бир нерсеге илинип калды. Дыйкан букаларын токтотту. Караса: жерде кичинекей алтын соку жатат. Кедей көзүн сүртүп, кайра карайт – көрүнчү көрүнүп жаткан жокпу? Сокунун көндөй ичинен топуракты тазалады, ал ого бетер жаркылдап калды. Кедей сүйүнгөнүнөн акылынан ажырап кала жаздады. Жер айдаганын токтотуп, үйүнө чуркады.

– Атаке, эмне мынча эрте келдиң? – деп таң калды кызы.

– Жер айдаганды кое тур, кызым, байлык келди бизге! Жерден алтын соку таап алдым!

– Анын бизге эмне кереги бар? – деп сурайт кызы.

– Аны эмне кылабыз?

– Кантип – эмне кылмак элек? Падышага алып барам, ордуна үч тилке жер сурап алам.

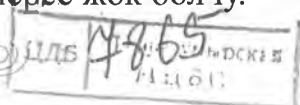
– Эмнени айтып жатасың, акылыңа кел, атаке! Падыша сокуну тартып алат да, анын үстүнө кошумча алтын сокбилегин да талап кылат!

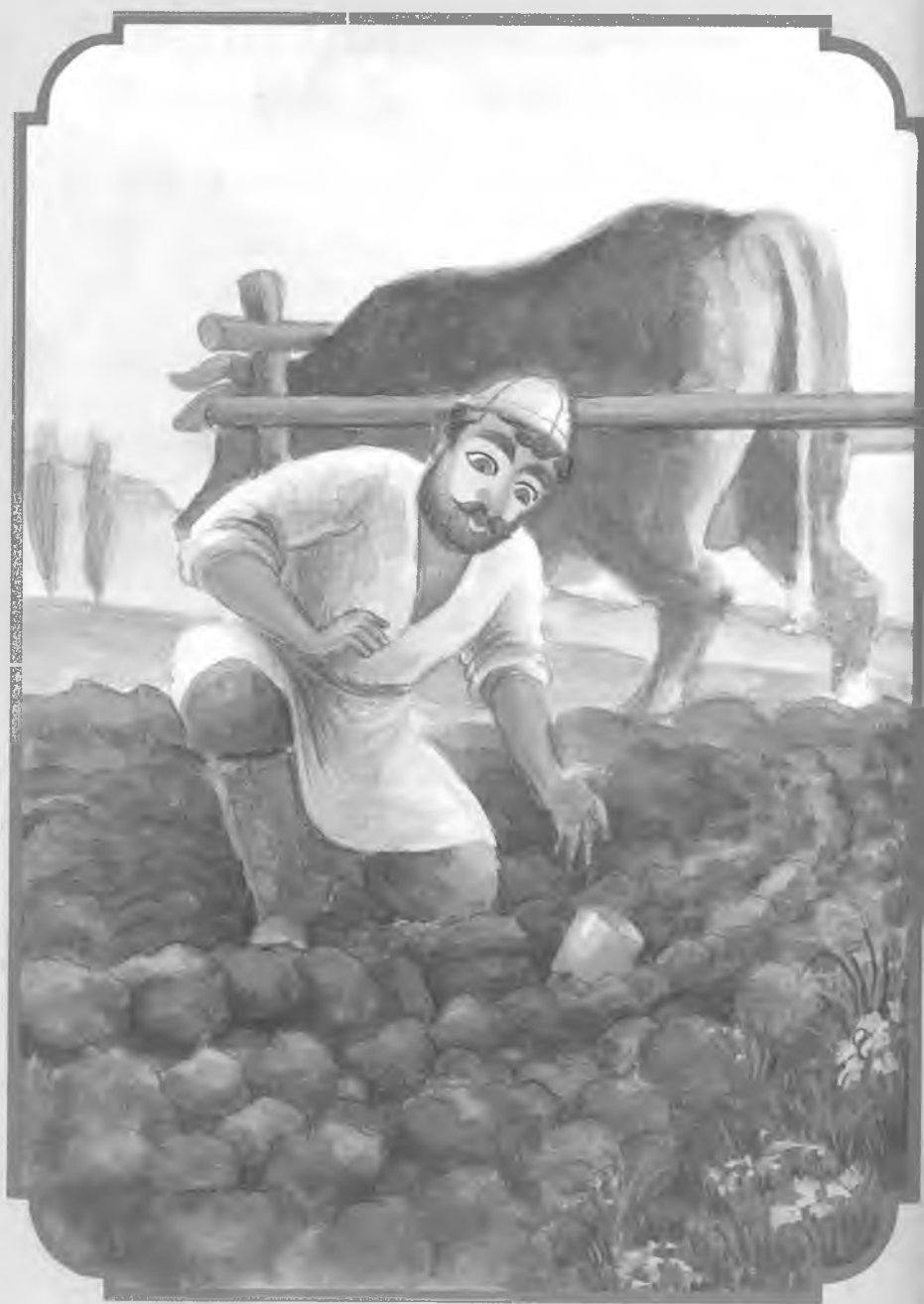
Кызы атасынан көпкө суранды, бирок ал такыр болбой койду. Кедей сокуну падышага алып барды.

– Улуу падышам, – деди кедей, – менден ушул алтын сокуну ал дагы, анын ордуна мага үч тилке жер берчи.

– Анын сокбилеги кайда? – деп сурайт падыша.

– Сокудан башка ал жерде эч нерсе жок болчу.

– Кеңкелес десе, эмнени айтып жатасың! Сокуну кайдан тапсың, сокбилекти да ошол жактан изде! Алтын сокбилек алып келбесең, алдамчы тилиңди жулдуруп саламын.

Кедей кайгыга батты. Кызы ага падышага барба деп айтканын эстеди.

– Мага ушундай эле керек болчу, карган акмакка, – деди ал жаны ачып. – Аны эмне укпай койдум экен!

– Кимди укпай койдун эле? – деп кызыгып сурады падыша.

– Кызым мени сага барба деп айтты эле. «Падыша алтын сокбилекти да талап кылат» деген. Ошондой болбодубу.

– Ал кантип билди, менин алтын сокбилекти да танип кыла турганымды?

– Акылы бардын баары, эмне каякка алып келерин айыма билишет. Бул мен гана, акылы жок, эч нерсени күшүнбөйм.

– Эгерде кызың ушунча акылдуу болсо, аны мага тиктоосуз жибер.

Кедей үйүнө баратып, өзүн тилдеп отурду: «Ээ, менин акылсыз башым, өзүнө өзүң азап чакырасың! Алтын сокуну да жоготтум, кызымды да кыйноого салдым».

Кедей үйүнө кайтып келди, кызына болгонун болгондой айтты.

– Сени мен падышага жибере албайм. Ал сени жок кылат!

– Кайгырба, ата! Падыша, балким, менин акылымды сынип коройүн дегендир. Барам, балким, сени кайдан чыгарам.

Кыз падышага келди.

Улуу падышам, эмнени буйрук кыласыз?

– Королүчү, акылдуу бекениңди! Үйүңо кайт да,

эртең мага кийинип келбе, кийинбей да келбе, жөө келбе, минип да, дөңгөлөк тээп да келбе. Тапшырманы аткарсаң – атаңа сокусун кайтарам, аткарбасаң – тилинди жулганга буйурамын.

Кийинки күнү кыз көйнөгүн чечти, балык кармаган торго оронуп алып, аларды эшекке байлап, падышага чейин жетип алды.

Падыша кыздын тапкычтыгына таң калды. Кедейге алтын сокуну берди, ал эми кызды падыша сарайда калтырды – керек болгондо акылдуу кеңеш берет деп.

Бир жолу шардын четинде түнөөгө тоолуу жайыттарга мал айдап бараткан койчулар токтошту. Агтарын жайдактап, алардан оор куржундарды алышты, тоюнуп, анан уктаганга жатышты.

Түнкүсүн койчулардын биринин бээси тууду. Башка койчу ойгонуп, кулунду өзүнүн букасынын бутуна байлап койду.

Таң эрте бээнин ээси кулунду буканын жанынан көрдү да, чечип алганы жөнөдү.

– Бул менин кулум, менин букам тууду! – деп кыйкырды кулунду уурдап алган койчу.

Талашып-тартышып калышты алар, мушташып кете жаздашты, бирок талашты чече алышпады.

Падышага жөнөштү, аны чындык боюнча жана акыйкаттык боюнча чечип бер деп өтүнүштү.

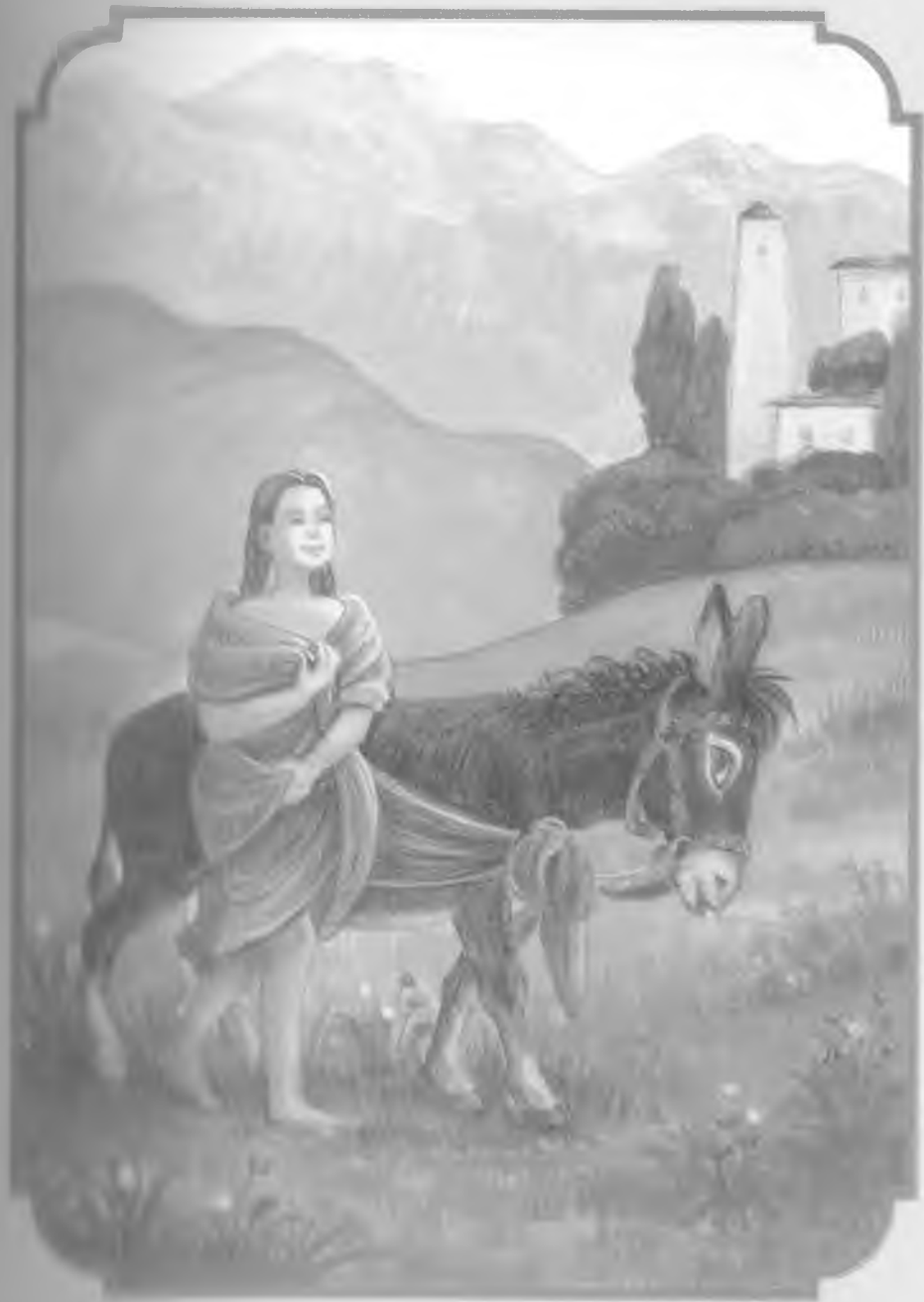
Падыша экөөнү тең укту да, айтты:

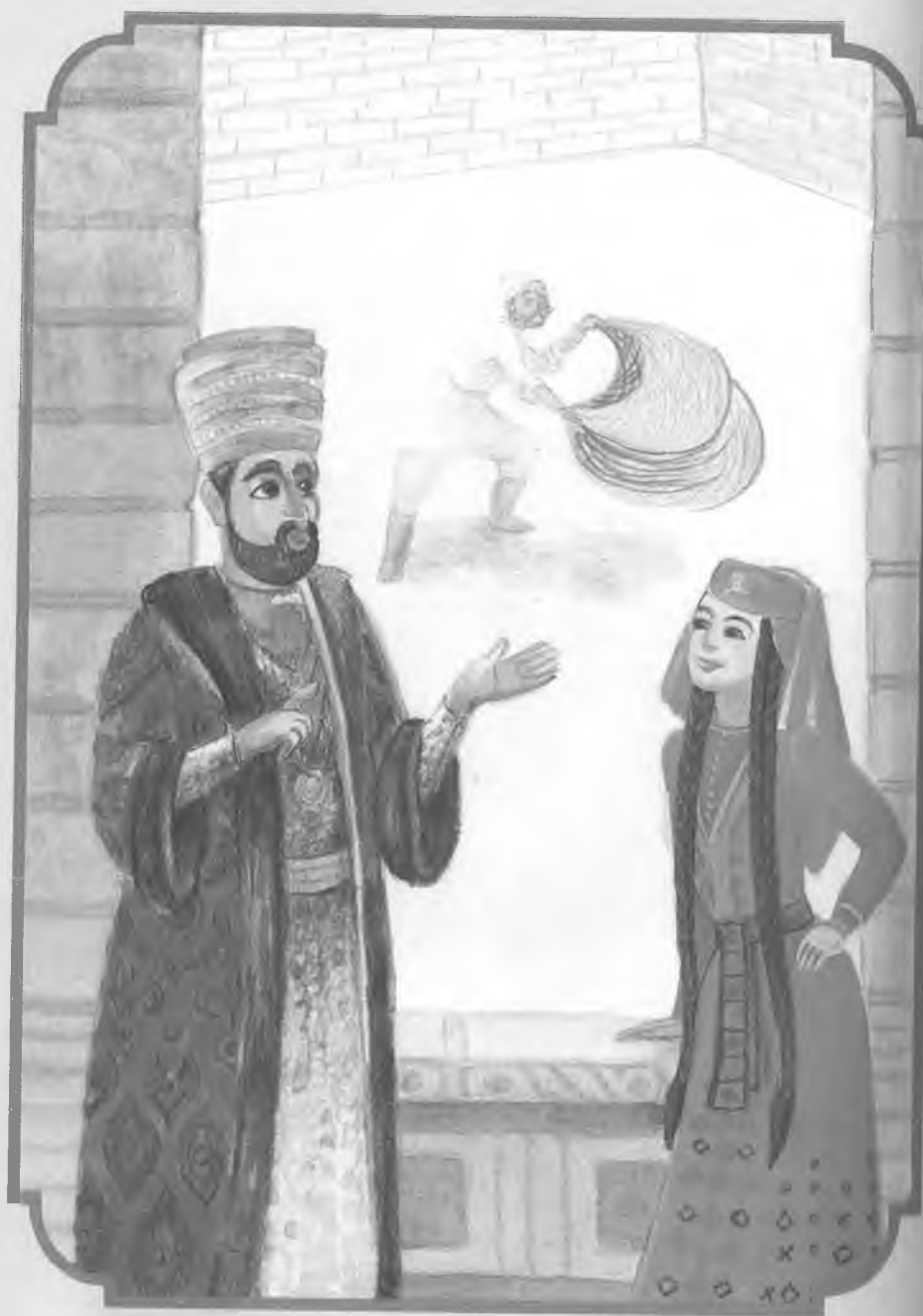
– Кулун буканын жанында турган болсо, демек, аны бука тууган.

Бээнин ээси болгон койчу, таң калганын катып калды.

Сөз да айта албай койду. Сарайдан каарданып чыкты, таарынганынан эрдин тиштегилейт.

Дыйкандын кызы анын артынан чыгып, ага акырын шыбырады:

Кайгырба, сенин чындыгың жок болуп кетпейт. Нар, балык кармоочу торду тапкын да, аны падышанын боросуна сал. Падыша таң калат, анан айтат – «ким угунтур, балыкты жерден кармайт» деп. Сен унчукпа, аштану мен өзүм берем.

Койчу ошондой кылды. Падыша койчу анын боросуна тор салып жатканын көрдү да, көргөн көзүнө ишене алган жок.

– Кургак жерде кайдан балык болмок эле?

– Эмне таң каласың, падыша? – деп күлөт кыз. – Буга деле кулундады го, анан эмне кургак жерде балык сүзбөй калмак беле?

Падыша дыйкандын кызы койчуга акыл айтканын түшүндү.

Кызга жини келди да, аны үйүнө кетирип жиберди, ал аны бүт дүйнөгө уят кыла электе.

А кызга ошол эле керек болчу.

ХАН ЖАНА АКЫЛДҮҮ КЫЗ

Авар жомогу

Каардуу жана митайым хан жашап-жашаган эмес экен. Ал элине өзүнүн кыйноолору жана салыктары менен көп азап алып келиптир.

Бир жолу өзүнүн жаңы жарлыгын жар салууну буюрат.

– Ыйык хан, – деп кыйкырышты жар салгычтар, – хандыктын бардык жашоочуларынын тизмесин түздү жана ар бирине үч суроодон берет. Ким туура жооп берсе, тынч кое берилет, ким туура эмес жооп берсе, башы алынат.

Эл муну укту да, баш көтөрө башташты. Бирок күч хан жакта болчу да, бардыгына кезек менен хан сарайга барып, жооп бергенге туура келди. Ошондой көптөгөн баштар кесилди эле деп кеп кылышат.

Мына ошентип жападан-жалгыз кызы бар кедейге да кезек жетет. Кедей кайгырып калды, а кызы ага айтат:

– Үйдө кал, ата, мен ханга өзүм барам жана анын суроолорунун баарына жооп беремин.

Адегенде кедей макул болгон жок, бирок кыз айтканын кайтпады да, коркпой хан сарайга жөнөдү.

– Сен бул жерге кантип келип калдың, аялзаты? – деп таң калды хан.

– О хан! Атам катуу ооруп калды, анан мен анын ордуна келгенге батындым.

Хан макул болду да, андан сурады:

– Эмне эң сезимтал? Эмне эң ылдам? Жана эмне эң акыйкат?

– Эң сезимтал – кулактар, эң ылдам – көздөр жана эң акыйкат – муну баары билишет – сенин каарың, о хан, – деп шылдың кыла жооп берет кыз.

Хан аны кое бергенге буйруду, бирок анын алдында айтты:

– Биз сенин акылмандыгыңды дагы сынайбыз.

Экинчи күнү хан кедейдин кызына эки эски талкалоочу тактайды жөнөттү, алардан сыйлуу кийимдерди тигүүнү буйруду.

– Ханга айтыңыз, мен анын буйругун аткарамын, бирок менде жакшы жиптерим жок. Ал мага ушул таштардан жип жасап берсин, – ушул сөздөрү менен кыз чабарманга эки ташты карматты.

Кийинки жолу хандын чабарманы он беш жумуртка алып келди да буйруду: эртеңки күнгө карата он беш тоок басып чыгарсын деп. Кыз арпадан уучтап алды да, чабарманга берип жатып, айтты:

– Хан бул дандарды айдап, эртең түшүм жыйнасын. Антпесе анын тооктору ачкадан өлөт.

Анын жообун алганда хан акмак болуп калганын түшүндү. Жана ал өз каардуу каалоосу менен элин кырганды токтотту, бир аз убакыттан кийин эле олдү дешет. А кыз болсо, айылдын алдыңкы жигитине турмушка чыкты, азыркы күнгө чейин жашап жатат.

ПАДИШАХ ЖАНА БАКЧЫ

Азербайджан жомогу

Бир бакчынын укмуштай сонун багы болуптур. Анда дүйнөнүн бардык бурчунан алынган өсүмдүктөр, жемиштер, жана гүлдөр өсчү экен. Бак тууралуу айың кеп бардык жерге тарайт. Ал тууралуу бакчы жашаган өлкөнүн шахы дагы угуп калат. Визирин чакырып, ага айтат:

– Мындай сонун бак шахка гана жарашат. – Дароо кантип маанисин түшүнүп, визир жооп берет:

– Чындыкты айтасың, бийлиги улуум.

Ошол эле күнү падишах абышканы бактан кууп чыгууга буйрук берет.

– Мен бактын эсебинен жашачу элем да, – дейт абышка. – Өзүм өстүргөн жемиштерди сатчумун, үй-бүлөмдү бакчумун. Эми кантип жашаймын?

Шахтын кишилери болсо жооп беришет:

– Оңуң ойлон, кандай кылышты. Шах сага бул багындын ордуна эч нерсе бербейт.

Кана тарткан бакчы үйүнө келди. Аялы анын ойдуу экенин корду.

– Эмне тууралуу ойлонуп жатасың? Эмне болду? – деп сурайт ал.

– Падишах биздин бакты тартып алды, – деп жооп берет абышка.

– Кантип тартып алды? Сен падишахка карыз бериң? – деп таңданат аялы.

– Жок, ага бак жагып калды, ошон үчүн тартып алды, – дейт күйөөсү.

– Анын ордуна эмне берди? – деп такып сурай бериң аялы.

– Эмне тууралуу айтып жатасың? Падишах алганда бир нерсе төлөгөн беле мурун? – деп жооп берет абышка.

– Анда ал падишах эмес, каракчы!...

Ошол күндөн тартып бакчыны багына жакын да жолртушкан жок. Бечара абышка, эмне кылып, кантип үй-бүлөсүн тойгузаарын билбеди. Бир жолу абышка аяна айтаат:

Аялым, шах мага акыйкатсыздык кылды, мен да аны алдагым келет. – Ага аялы жооп берди:

Көйсоңчу, күйөөм, жаңы азап алып келбе, сенин сөзүңдүн багыңды күч менен тартып алган кишини да алдагыңга болобу?

Аялым, – дейт бакчы, – мен падишах акылсыз адам экенине ынандым. Акылдуу болсо, таза эмгегим менен өстүрүлгөн бакты менден тартып алмак эмес жана мени душман кылмак эмес. Анан, баары бир акыдан олгон жатабыз, падишахты алдап, андан алтын-күмүш чыгарсак жаман болбос.

Сенин жашыңда алдаган болмок беле? – деп айтканын койбойт аялы.

Сеники туура эмес, – деп жооп берет абышка, – адам кайсы жашта болсо дагы алдаган туура эмес. Бирок, акалыктан өлбөш үчүн, каардуу кан ичкич, каракчыны алдап койгон күнөө деле болбойт.

Копко сүйлөшкөндөн кийин абышка которунуп өшкөндү, куржунуна ар түрдүү темирлерди салып алып, жолго чыкты.

Ал хан сарайга келди.

– Падишахыңарга айткылачы, – деди ал малайларга, – аны бир кол өнөрчү көргүсү келет дегиле.

Кызматчылары падишахка айтышты, ал суранган өнөрчүнү алып келгиле деди.

Абышка падишахка жүгүндү да, айтты:

– Дүйнө жүзүнүн элөөчүсүнүн жашоосу узарсын, мен ушундай таажы жасай алам, аны досторуң гана көрүң, душмандарың көрө албайт. Ошентип, сен таажы-кыялыңдын бардык душмандарын тааный аласың.

– Абышка, мен мындайды көптөн каалап жүрдүм эле, – дейт тамшанып падишах. – эгер мындай таажы жасасаң, ордуна каалаган нерсеңдин баарын аласың.

– Мага бир чен алтын жана биртике кымбат баалуу таштар керек – дейт абышка.

Падишах казынасынын сактоочусун чакырды да, абышкага каалаган нерсесинин баарын бер деди. Сактоочусу казынадан талап кылынгандын баарын берди.

– Мындай таажыны даярдоого мага, дүйнө жүзүнүн кожоюнунун өмүрү узарсын, кырк күн керектелет, – дейт абышка.

Падишах макул болот да, кайра коркутат:

– Байка, абышка, убаданды аткарбасаң, башыңды алдырып таштаймын!

Бакчы падишахка жүгүндү да, алтын менен кымбат баалуу таштарды алып, үйүнө кайтты. Бир нече алтынды алмаштырып, абышка үй-бүлөсү үчүн тамак-аш жана суусундуктарды алды. Аялы, балдарына кийим алып берди. Жыргап жашап калышты. Бирок бакчынын аялы кээде отуруп, ойлонуп, күйөөсү үчүн санаа тартчу.

– Эмне кайгырасың, аялым? Толкунданба, тынчтан, – дейт бакчы.

– Кантип толкунданбайсың? – деп жооп берет аялы. – Сен кырк күн сурагансың, алар аяктап калды. Убаданды аткарган жоксун, сени жакында падишах чакырган да, башыңды алдырат. Анан кантип ойлонбой коём?

– Падишахтан алдап ушунча алдын чыгарган киши, калганын дагы чече алат. Ошондуктан сен тынчсызданба, баары жакшы болот, – деп аялын тынчытты абышка.

Ушул кеп болгон учурдан дагы бир нече күн өткөндө – падишах бакчыга берген кырк күндүк моонот аяктады.

Падишах анын алдына абышканы алып келүүгө кызматчыларына буйрук берди.

Абышка айтат:

– Падишахка аянтка элди чогултсун деп айткыла, мен да азыр ошол жакка барамын.

Кызматчылары шахка абышканын создөрүн айтышту. Шахтын буйругу менен баары аянтка чогулушту, шах дагы болгон жан-жөкөрлөрү менен келди. Бийик жерге тактысын коюшту. Шах ага отурду, тегеректеп вишири, кеңешчилери, полк башчылары жана калган бардык жакындары, кызматчылары турушту.

Абышка балдары жана аялы менен коштошуп, ийише куржунун салып, аянтка келди.

Шахка жүгүндү жана анын уруксаты менен элге айрылды:

– Эл-журт, мен сыйкырдуу таажы жасадым: шахтын досторуна ал көрүнүп турат, ал эми душмандары аны көрө алышпайт. Ошону менен шах тактысынын душмандарын аныктай алат.

Абышка сөзүн бүтүрүп, куржунга колун салды, ал жактан бир нерсе алып чыккансып, шахтын башына коңдурду. Чындыгында анын колунда эч нерсе жок эле, бош эле колдору менен падишахтын башынан алып өтүп, айтат:

– Таажың менен куттуктаймын сени, менин шахым. Эми сенин досторуң бул таажы кандай сонун экенин айттып беришсин, досторуңду таанып, душмандарыңды жок кыла бер.

Абышка четке чыга берди да, хан сарайдын кишилерине шахтын таажысын караганга жол берди. Шахтын ийгири абдан көшөкөр кошоматчы эле. Ал биринчи болуп алдыга секирип чыгып, кыйкырып калды:

– Падишахыбыз көп жашасын, куттуктаймын, кандай сонун таажы, өңүңүзгө абдан сонун жарашат экен!

Андан кийин шахка кеңешчи келди, таажы тура турган жерди карап турду да, эч нерсе көрө алган жок.

Ал башын бирде оңго, бирде солго буруп таңданып карай берди да, эч нерсе көрбөй жатканын мойнуна алгысы келди, бирок аны шахтын душманы деп санап калышаарын ойлоп, айтты:

– Ах-ах, дүйнодө экинчи ушундай баалуу, сонун таажы бар болду бекен? Кудум эле биздин улуу урматуунун башына күн конуп калгандай.

Ошентип, бардык хан сарайдын кишилери шахтын жанынан, таажыны мактап өтүштү, бирок чындыгында эч нерсе көрө алышкан жок. Акыркы болуп таажы тууралуу полк башкаруучуга да сөз айтуу учуру келип жетти.

Ал шахка энкейип туруп, айтты: – Шахтын жашоосу узарсын, мындай таажы менен бизге күндүн да, айдын да кереги жок, – сиздин таажыңыз бизге күнү-түнү жарык берип турат.

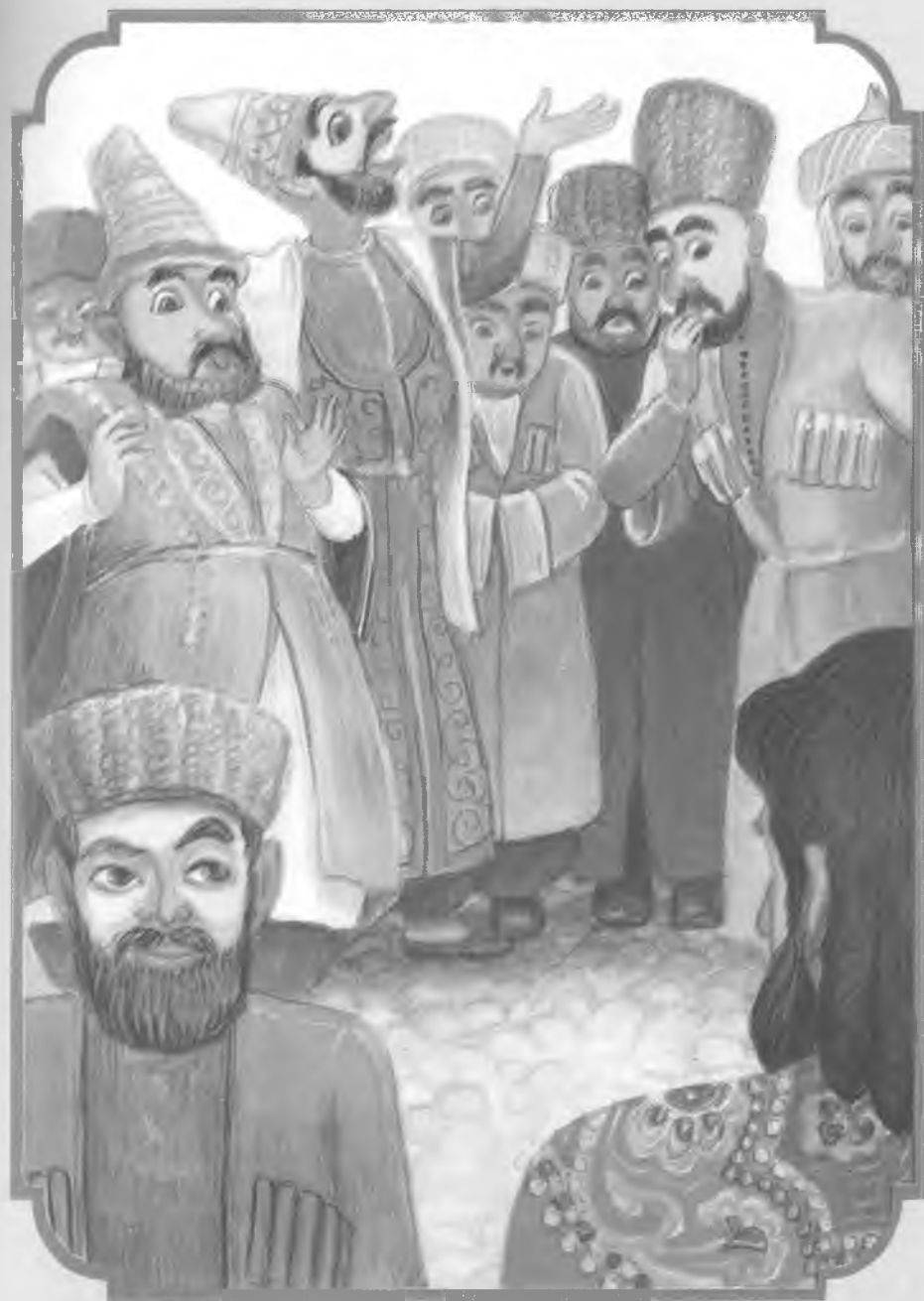
Элдер болсо, алыстан карап туруп, эч кимиси эч кандай таажы көрө алышкан жок. Кай бири алыс турам, ошон үчүн көргөн жокмун деп ойлоду, башкалары коркконунан, үчүнчүлөрү болсо, бардыгы сыяктуу эле шахты куттукташты.

Падишах колун башына алып барып, сыйпап көрүп, эч нерсе сезе алган жок. Күзгү алдырууну буйруду, дагы эле эч нерсе көрө алган жок. Ал кол өнөрчүгө бакырайын деди, калпын чыгаргысы келди, бирок анын өзүн тактынын душманы экен деп калышпасын деди. Ошондуктан айтты:

– Ким мага берилген ишенимде болсо, кол өнөрчүнү сыйлашсын! Баары жабалактап абышкага сыйлык тапшыра башташты.

Акыры аянт бошоп калды. Падишах абышканы четке чыгарып, андан сурады:

– Уксаң, абышка, сен эмне кылганың – мени да, элди да алдап кеттиңби?

– О падишах, – деп жооп берет абышка, – сен багымды тартып алган киши менмин, балдарым тамакашы жок калды. Анан, мен ушинтип жооп кылдым сага.

– А эгерде сени дарга асканга буйрук берип салсамчы?

– Анда баары сага сыйкырдуу таажы жасап берген кол өнөрчүнү ыраазы кылбаганын үчүн талкуулай башташат.

Падишах абышканы дарга азып салса, өзүнө болгон урматтоону жоготуп аларын түшүндү да, аны кое берди.

Бакчы, аялы менен балдарын кубантып, үйүнө кайтып келди. Ошондон тартып жакшы жашап, кенен жыргап-куунап калышыптыр.

ШЕЙДУЛЛА-ЖАЛКОО

Азербайжан жомогу

Азыр эмес, мурунку-мурунку бир заманда бир адам жашаптыр. Анын аты Шейдулла экен, анан ал жалкоо жана жатып ичээр болгон экен.

Аялы жана балдары дайыма ачка калчу экен, жаңы көйнөк тууралуу ойлонгондон да коркушчу экен.

Аялы иштегин келбейт деп Шейдулланы жемелей баштайт, а Шейдулла жооп катары:

– Эчтеке эмес, кайгырба! Азыр кедей жашайбыз, жакында бай жашай баштайбыз!

– Кантип бай жашамак элек? – деп сурайт аялы. – Сен күнү бою жатасың го, ордуңан тургуң да келбейт!

Шейдулла болсо баягысын эле айтат:

– Күтө тур, убакыт келет – биз дагы бай жашайбыз!

Аялы күтөт, балдары күтөт – чыдамдары жетпей кетет.

– Күтө турган эч нерсе жок, – дейт аялы, – ачкадан такыр өлмөк болдук!

Анан Шейдулла акылманга кеңеш сурап бармак болду: кантип кедейликтен кутулуу керек. Даярданды да, жөнөп калды.

Шейдулла үч күнү, үч түнү жол басат, анан жолдон арык карышкырды көрдү.

– Мээрман адам, кайда бара жатасың? – деп сурады карышкыр.

– Мына акылмандан кантип байыш керек деп кеңеш сураганы бара жатамын.

Аны уккан карышкыр Шейдуллага айтат:

– Кичи пейилдүүлүккө, мен эмне кылышым керек, биле келчи. Мына үч жылдан бери ичим катуу ооруйт: күнү да, түнү да тынчтык жок. Ушул оорудан кантип кутулуу керектигинен мага кеңеш айтсынчы акылман.

– Жакшы болот, – деп жооп берет Шейдулла, – сураймын. Анан андан ары кетти.

Шейдулла дагы үч күн, үч түн жол жүрдү да, жол боюнан алма багын көрдү.

– Мээрман адам, каякка баратасың? – деп сурайт алма багы.

– Акылманга кыйналбай кантип жашоо керектиги тууралуу кеңеш сураганы бара жатамын.

– Кичи пейилдикке, акылмандан мен үчүн да кеңеш сурай келчи, – дейт алма багы. – Жыл сайын жазында мен гүлдөйм, анан гүлдөр ачылганда, баары эле бир түшүп калат. Бул эмнеден экенин акылмандан сурай келчи.

– Макул, сурайын, – деп жооп берет Шейдулла, анан андан нары жолун улантат.

Дагы үч күн, үч түн жол жүрөт да терең көлгө келет.

Суудан бир чоң балык башын чыгарып, сурайт:

– Мээрман адам, кайда баратасың?

– Акылманга кеңеш жана жардам сураганы бара жатамын.

– Кичи пейилдикке, акылманга менин өтүнүчүмдү да айта барчы. Мына жети жыл болду, менин тамагымды бир нерсе эле сайгылайт. Акылман кантип айыгуума кеңешин айтсынчы.

– Макул, сураймын, – дейт Шейдулла, анан андан ары кетет.

Шейдулла дагы үч күн, үч түн жол жүрөт. Акыры бир талаага келип жетет. Ал талаа роза гүлдөрүнүн бадалдарынан экен. Караса – бир бадалдын түбүндө узун боз сакалчан абышка отурат. Абышка Шейдуллага карап, анан сурайт:

– Сага эмне керек, Шейдулла?

Шейдулла таң калып калат.

– Сен кантип менин атымды билдиң? – деп сурайт. – Мен кеңеш сураганы келе жаткан акылман эмессиңби?

– Ооба, – деп жооп берет абышка. – Менден сага эмне керек? Батыраак айт!

Шейдулла эмнеге келгенин, ага эмне керек экенин айтат. Аны акылман угат да, дагы сурайт:

– Башка эч нерсе тууралуу сурагың келбейби?

– Келет, – дейт Шейдулла. Анан арык карышкырдын, алма бактын жана чоң балыктын өтүнүчтөрүн айтат.

– Балыкта, – дейт акылман, – тамагына чоң кымбат баалуу таш тыгылып калган. Анын колкосунан ташты алганда эле айыгат. Алма бактын түбүндө күмүш толтура салынган чоң кумара катылган. Качан аны казып алганда, алма бактын гүлдөрү кургаганын токтотот да, анда алма бышып жетилет. А карышкырга, оорусунан кутулуш үчүн, ага жолуга турган биринчи жалкоону жутуп жиберип керек.

– А менин өтүнүчүмчү? – деп сурайт Шейдулла.

– Сенин өтүнүчүң аткарылды. Бара бер!

Шейдулла сүйүнүп, акылмандан башка эч нерсе тууралуу сураган жок да, үйүнө жөнөдү. Кете берди, кете берди, көлгө жетип келди. Ал жакта аны чыдамсыздык менен чоң балык ккүтүп жатыптыр. Ал Шейдулланы көрөр замат, сурады:

– Кана, акылман мага эмне кеңеш айтты?

– Сенин тамагыңда тыгылып калган кымбат баалуу ташты алышса, сен ошондо айыгып каласың, – делди ага Шейдулла, анан кеткиси келди.

– Мээрман киши, мени аячы, – деп өтүнө баштады балык, – менин тамагымдан ал ташты алып таштача! Мени да кутултасың, өзүң да байлыкка ээ болосуң!

– Көйчү, эмнеге жөн эле эмгектене бермек элем?

Аны деле менде байлык өзү пайда болот эми! – деди Шейдулла жана жолун андан ары улантты.

Шейдулла алма бакка келди. Аны алма бак көрүп – бардык бутактары менен дирилдеп калды, болгон жалбырактары менен шуудурады.

– Кана эмне болду? – деп сурады. – Мен кайгымдан кантип кутула турганымды билдиңби?

– Билдим, – дейт Шейдулла. – Сенин тамырыңдын алдындагы күмүш салынган чоң кумараны казып алыш керек. Ошондо сенин гүлдөрүң соолубай, алмаларың башталып жетилет.

Аны айтып коюп, Шейдулла жолун уланткысы келди. Аны алма бак токтотуп сурана баштады:

– Менин тамырымдан ал күмүшү бар кумараны казып алчы! Сага да пайда болот – дароо байыйсың!

– Жок, мен иштегим келбейт! Акылман айтты, өңдө ансыз деле баары болот деп, – айтып Шейдулла, өз жолу менен кете берди.

Кете берди, кете берди да жолдон арык карышкырды жолуктурду. Арык карышкыр Шейдулланы көрүп, ыңгабай тигиреп кетти:

– Кана, – деп сурады, – мага акылман эмне кеңеш айтты? Болчу, кыйнабай батыраак айтчы!...

– Жолуңдан кезикке биринчи жалкоону жеп сал, – дароо айыгат экенсиң, – дейт Шейдулла.

Карышкыр Шейдуллага ыраазычылыгын айтты, анан ал жолдон эмне көрүп, эмне укканын сурай баштады.

Шейдулла карышкырга өзүнүн чоң балык жана алма бакты менен жолукканын, жана алардын өтүнүчтөрүн айтып берди.

– Бирок мен кармалып калган жокмун, – дейт Шейдулла, – мен ансыз да байыйм.

Аны угуп, карышкыр абдан кубанып кетти.

– Кана, – дейт ал, – мен эми жалкоону издебей эле коюшум керек: ал мага өзү келиптир! Дүйнөдө ушул Шейдулладан кемпай жана жалкоо киши жок экен!

Карышкыр Шейдуллага жулунуп, аны бүтүн бойдон жутуп жиберди!

Ошентип жалкоо Шейдулла жок болду.

Асмандан үч алма түштү: бирөө – уккан кишиге, башкасы – айтып берген кишиге, үчүнчүсү – калганынын бардыгына.

АКЫЛДҮҮ МҮГАЛИМ

Карачай жомогу

Жер бетинде мээримдүү мугалим жашаптыр. Балдары жок экен, аялы өлүп калыптыр. Ошентип жападан-жалгыз калат.

«Мага көп нерсе керек эмес да, – деп ойлонот ал, – өз акчаларымды жакшы иштерге коротойун». Ал окуучуларды үйүнө алат – тамак-аш берет, кийиндирет жана окутат.

Бир жолу түн ичинде, окуучулары уктап жатканда, үйгө үч ууру кирет да, кожоюндан болгон акчасын берүүнү талып кылышат.

– Кантейин, баарын алгыла. Мага гана тийбегиле! – деп мугалим, акчалары сакталган жерди көрсөтүп берет.

Уруулар акыркы тыйынына чейин алышат да, кеткени камданышат. Бирок мугалим аларды токтотот:

– Токтогула, силер ачка болсоңор керек! Тамак бейинби?

– Сен, чал, бизди ууландыргың келип жаткан докпу? – дешет танданып уруулар.

– Эгер мага ишенбесеңер, тамакты өзүңөр жасагыла. Мына эт, мына күрүч.

Уруулар акча болушчу, макул болушат.

– Тамак бышканча, бизге жомок айтып берчи, – деп сунушташат уруулар.

Анан мугалим айта баштайт:

– Бул жашоодо отунчу жашаган экен. Ал күн сайын токойго жөнөчү, аркасына бир байлам отун көтөрүп келчү, аны базарга сатып, үй-бүлөсүн бакчу.

Бир жолу отунчу кой кайтарып жүргөн жаш жигитке жолугат.

– Койлоруң төлдөй берсин, эй жаш!

– Ырахмат, мээрман адам!

– Бул сенин койлоруңбу?

– Меники, – деп жооп берет жигит. – Менин атамдын көп түрдүү малы бар. Биз бай кишилербиз!

– Ооба, мал силерде көп экен, – деп макул болот отунчу. – Эми айтчы мага, жигит, эмне иш кылганды билесиң?

– Мал гана кайтара аламын.

– Э-э, менин кеңешимди ук, кайсы бир өнөрдү үйрөнүп алгын!

Бир аз убакыт өткөндөн кийин отунчу дагы баягы жигитти койлору менен жолуктурат.

– Кана, өнөр үйрөндүңбү?

– Жок, – деп жооп берет жигит. – Эмнеге окумак элем, мен бай адаммын. Карачы, менин кандай чоң коуроо коюм бар!

– Э-э, малга ишенбе, өнөр үйрөнүп алгын, – деп кеңеш айтат отунчу.

– Ой, карыган, сен мага үйрөтпөй эле койчу! – деп жинденет жигит.

– Байка! Качандыр бир менин сөзүмдүн эстээрсин! – дейт отунчу.

Бир нече жыл өтөт. Бир жолу отунчу айыл четиндеги кичинекей эскирген үйдүн жанынан өтүп бара жаткан болот. Ал үйдөн баланын ыйы угулат. Тепкичке арык, начар кийинген киши чыгат. Отунчу андан баягы кой багып жүргөн жигитти таанып калат.

– Сага эмне болгон, жаш, эмне мынча жүдөгөнсүң? – деп сурайт отунчу.

– Ох, сурабачы! Мен дайыма сенин сөздөрүңдү эстейм!

– А сага эмне болду?

– Койлорум тумоодон кырылып калды. Мен жакыр болуп калдым. Сен мага өнөр үйрөн дедиң эле, мен сени укпай койгомун, эми минтип балдарым ач-

кадан ыйлап жатышат, – деп койчу жооп берет да, өзү ыйлап жиберет.

– Кайгырба, – дейт отунчу. – Кары адамдар бекеринен айтышпайт: эгер күйгүзө билсе, кар дагы тутанат деп. Курунду ал, жүрү мени менен токойго, отунга барбыз.

Кедей сүйүнүп макул болот; чийки туурулуп жасалган териден узун курун алды, анан алар токойго чогуу жөнөштү. Отунчу ээонө жеткидей отун кыйды, тутамдап өзүно да, тигиге да байлады, анан алар базарга көтөрүп жөнөштү. Акчаларына жүгөрү нандан сатып алышты. Отунчу нанды үчкө бөлдү – эки бөлүгүн койчуга берди, өзүно бирин алды.

– Кел, эртең дагы токойго отун алганга баралы, – деп өтүндү койчу.

Отунчу макул болду. Кийинки күнү жаан жаап жатты, бирок отунчу убасасын аткарды. Ал курун, балтасын алды да, кедей жашаган үйдү көздөй жөнөдү. Тигил аны күтүп туруптур.

– Сенин аркаң менен кечеги күнү балдарым ток болушту, – дейт ал.

Отунчу менен койчу токойго жөнөштү. Жолдон катуу жаанга туш болушту да, үңкүргө жашынып калышты. Отунчу байкоөсуздан балтасы менен үңкүрдүн дубалын чаап алды эле, ал жактан бир үн чыңкылдап чыкты. Дубалдан ташты уруп түшүрүп, таң калып калды: дубалда алтын жалтырап турган экен.

– Эй, жаш, карасаң-ай, мен байлык таптым! – деп кыйкырды отунчу.

Койчу ага жакын келди, алар экөөлөп балталары менен дубалды ургулап, алтын чыгара башташты.

Отунчу болгон алтынды үч бөлүккө бөлдү.

– Эки бөлүгүн сен ал, – дейт ал койчуга, – сенин балдарың көп эмеспи, мага бирөө деле жетет.

Кедей абдан кубанды, отунчуга ыраазычылыгын билдирип, алтынды мүшөккө салды. Отунчу өзүнүн үлүшүн алды да, кайра үйгө жөнөштү. Жолдо чарчап, эс алууга отурушту. Анан койчуда ач көздүк ойгонуп кетти. Ал дагы көбүрөөк байлык алгысы келди.

«Эгерде отунчуну өлтүрсөм, алтынды өзүмө алсам, мурункудай бай болом!» – деп ойлоду ал. Балтаны алып, ыргып турду.

Отунчу анын оюн түшүндү да, ага айтты:

– Кое тур, мени өлтүрбө, мен керээз калтыргым келет. Менин балдарым жок, бирок аялым жакында төрөйт. Эгерде эркек бала төрөлсө, анын атын Болушлук* кой.

Койчу отунчуну өлтүрдү, алтынды алып алды да, байга айланып жашап калды.

Отунчунун аялы уул төрөдү. Бай болсо отунчунун керээзин аткаргысы келди. Анын аялына келип, ага күйөөсүнүн мурасын айтты – баланын атын Болушлук кой деди. Бирок бай өз байлыгынан бир тыйын да берген жок. Бечара аял күйөөсү өлгөндөн кийин жээрге тамагы жок эле, ал каз багуучу болуп иштегенге жалданды.

Бир жолу айыл бойлоп хан өзүнүн аскерлери менен өтүп калат. Отунчунун аялы, көчөдө чуркап жүргөн баласын атчандар тебелейт деп коркуп кетип, аны чакырат:

– Болушлук! Болушлук!

Муну мугалим абдан катуу кыйкырды.

Окуучулары ойгонуп, жардам сураган кыйкырыкты угушта да, мугалимге чуркашты.

– Байлагыла буларды! – деп буйруду мугалим. – Ушундай, – деди ал, ууруларга кайрылып, – көз алысты көрөт, а акыл андан дагы нары жакты көрө алат!

* Болушлук – карачайча бул – жардам деген маанини билдирет.

Ошондо гана уурулар, мугалим аларды алдаганын түшүнүштү. Бирок баары бир сурашты:

– Жомок эмне менен бүткөнүн айтып койчу бизге?

– Анда уккула, – макул болот мугалим. – Качан отунчунун аялы: «Болушлук!» деп кыйкырганда, хан ага келип, сурайт:

– Сен жардам сурап жатасыңбы? Сага эмне жардам керек?

– Болушлук – менин баламдын аты, – дейт бечара аял. – Мен аны ат тебелеп кетпесин деп коркуп, чакырган элем.

– Баланын атасы кайда? – деп сурайт хан.

– Ал токойго отунга кетип, кайтпай калган.

– Балага бул атты ким койгон?

– Күйөөмдүн таанышы, абдан бай киши. – Анда хан байды чакырганга буйрук берет.

Кызматчылар чуркап, тигил отунчуну өлтүргөн кишини алып келишет.

– Балага Болушлук деп атты сен койдун беле? – деп сурайт андан хан.

– Мен, – дейт бай.

– Эмнеге мындай ат койдун? Чындыкты айт! – деп буйрат хан.

– Анын атасынын керээзи ушундай болчу, – дейт бай, коркконунан калтырап.

Хан аны баарын айтканга мажбур кылды, а чындыкты билгенден кийин, байды дарга астырды, байлыгынын баарын отунчунун аялы менен баласына бердирди.

– Мына ушундай, – деди ууруларга мугалим, – ач көздөнбогүлө, коз артпагыла. Анан эсте туткула: ким башканын атын минип алса, бат эле жөө калышы мүмкүн, анткени билинбей турган эч нерсе жок бул дүйнөдө.

КИМДИН ИШИ КЫЙЫНЫРААК?

Карачай жомогу

Бир айылда күйөөсү менен аялы жашашчу экен. Алардын балдары болбоптур. Жайында күйөөсү чабан болуп жалданып, башкалардын короо-короо койлорун бакчу экен, аялы болсо үйүндө калчу экен. Жайыттан кайтып келип, күйөөсү аялына айтчу экен:

– Укчуй, аялым, мен жайыма тоо-ташта, талаада жүрөм, жаанда да, мөндүрдө да кой кайтарам, а сен күн сайын үйдө, жылуу отурасың. Сенде эмне кайгы? Эч кандай.

Бул сөздөргө аялынын каары кайнайт, а бир күнү эртең менен ал күйөөсүнө айтат:

– Сен үйдө кал, бүгүн мен барамын кой кайтарганга.

Күйөөсү кубанып кетет:

– Жакшы, болгону айтып кой мага, эмне кылыш керек.

– Үй жыйнаштыр, жумуртка басып чыгарган тоокко, анан анын жөжөлөрүнө жем бер, аларды сыртка чыгар тоокканадан. Бирок карап тур, жөжөлөр жайылып кетип, кулаалы илип кетпесин. Анан унду элегин. Ундан камыр жууру. Тандыр (нан бышырган меш) жак, түшкү тамакты даярда, анан лаваш бышыр. Чак түштө эчки менен койду саагын, сүттү сүз, таза болсун, кайнат, анан бир аз муздат, анан аны куюштуруп, уют, эртең катых (коюу айран) болсун. Мына жүн, аны жип кылып ийри, мен келгенде кышка байпак менен колкап токуймун. Кыктан кезек (мешти жакканга малдын кыгынан тоголоктолуп жасалган отун) жасап койгун, кышында да от жагыш керек да. Кечеки катыхтан май чыгар, антпесең ал ачып кетет да, бузулуп калат. Мен тигил жакка кир чылап койдум, бөз дагы токуй баштага-

мын, бирок аны кое тур – болуптур, эми, кечинде келгенде, өзүм жасаймын.

– Бара гой, аялым, – дейт күйөөсү, – мен баарын жасаймын, жок десе үйдө эс алайынчы!

Аялы мал кайтарганы кетет, а күйөөсү үй жыйнады, аялы айткандай, анан тоокту жөжөлөрү менен тойгузду. Жөжөлөрдү узун жип менен тоокко байлап коюну чечти, алар качып кетпесин үчүн. Анан тандырды жакты, түшкү тамак асты.

Анан бир маалда терезеден, бийик асманда тоок какылдап жаткандай болуп көрүндү. Таң калды да, көчөгө чуркап чыкты, караса, кулаалы бутуна бир жөжөнү мыкчып алыптыр да, учуп бара жатат, а жип менен калган жөжөлөрдүн баары жана тоок кошо илинип жүрөт. Тоок коркконунан какылыктайт. Ал кулаалыны кууп жөнөдү, илинип турган жөжө-тоогу менен жипти кармап алайын деген болчу. Көпкө кубалады, бирок жеткен жок. Кулаалы тоо ашып кетти.

Күйөөсү үйүнө кайтып келгенде гана көрдү, тандыр такыр өчүп калыптыр, анан ал мүшөктөн унду табакка салып, элейин деди эле, бирок ойлонду, убакыт учуп атат, жумуш болсо али көп, ал чечти: «Мен катых менен карапаны аркама байлап алайын. Ун элегенче, камыр жууруганча, май өзү жасалып калаттыр».

Анан ошентти.

Ун элей баштаганда, карапа бир оңго, бир солго кыймылдап турду да, акырындап майга айлана баштады. Күйөөсү тапкычтыгына кубанды.

Бирок дагы кайгы басты.

Туруп камыр жууруган ыңгайсыз болуп, ал тизелеп тура калды – карапа оңторулуп кетти, катыхтын баары жерге төгүлдү. Күйөөсү эптеп карапаны чечип алды, бөлмөнү шыпырып, төгүлгөн жерге кургасын деп күл төгүп койду.

Анан кайра камыр жууруй баштады. Жууруп бүтүп эле, тандыр ысып калганын көрдү. Анан лаваш бышыра баштады.

Ошол маалда эшик алдынан койлор менен эчки маарай баштады. Ал жез чарасын кармап, аларды сааганга чуркады. Адегенде койлорду саады. Сааган жеңил болгон жок, анткени алар ага көнгөн эмес экен. Ал эчкини саай баштаганда, ал эки жолу жулкунуп кетти, а үчүнчү жолу туягы менен чараны тепти, сүттүн жарымынан көбү төгүлүп калды.

Абдан чарчады. Кой-эчкисин саап болуп, үйгө кайтканда көрдү – тандырдагы лаваш таптакыр күйүп калыптыр. Жок дегенде сүт бышырууну чечти. «Кайра тандыр жагып отурмак белем, сүттү эшиктен кайнатайын, очокко, – деп чечти тапкыч күйөө, – антсем жеңил жана бат болот».

Асманда жылдыз чыга баштады, короодо таптакыр караңгы эле. Ал от жакты, анын үстүнө сүттү асты, кашык алып, сүттү аралаштыра баштады, ал күйүп кетпесин үчүн.

Бул маалда аялы үйгө кайтып келе жатты. Ал алыстан эле өзүнүн үйүнөн от чыкканын көрүп, таң калды. «Ага эмнеге от керек болду?» – деп ойлонду да, үйүнө пашты. Күйөөсү аялынын келгенин байкаган жок, ал болсо сурады:

– Эмне болду, эмнеге от жактың?

– Сүттү короодо кайнатайын дедим, ыңгайлуураак да, – деди ал.

Сүт кайнады. Аялы канды алдып, үйгө кетти. Күйөөсү күнү бою эмне болгонунун баары тууралуу айта баштады.

– Курсагым ачты, жегенге бирдеме берчи, – деп суранды аялы.

– Сүттөн башка эч нерсе жок, бышырганг үл-

гүргөн жокмун, алым кетти. Билесиңби, аялым, эртең сен өзүң калып, чарбанды жүргүз, мен барып кой кайтарайын.

Ошондон кийин күйөөсү эч качан анын жумушу оорураак деп айтчу эмес экен. Анан алар ынтымактуу жашай башташыптыр.

КЕДЕЙ ЖАНА ЖЫЛАН

Чечен-ингуш жомогу

Падыша түш көрдү, анда анын ээлигин карап асмандан текелер маарады. Ал өз кол алдындагыларынын баарын чакырды да, анын түшүн чечкиле деп талап кылды – бирок эч ким биле алган жок. Анан ошондо ал сурады:

– Менин ороөнүмдө мен сурай элек киши калган жокпу?

– Бир кедей калды, – деп жооп беришти падышага.

– Чакыргыла аны, – деп буйрук берди падыша.

Жолдо кедейди адамча сүйлөп жылан чакырды:

– Уксаң, киши, каякка баратасың?

– Мен падышанын түшүн жоруганы баратам.

– Сен анын чечилишин билесиңби?

– Жок, билбеймин, – дейт кедей.

– Сен падышага айт, ал коңшу падышага согуш ачып, аны жеңип алат.

Кубанган падыша кедейге алтын берип, үйүнө жөнөтөт. Үйүнө алтын менен кайтып келе жатып, жыландын ийинине жакындап, кыйкырат:

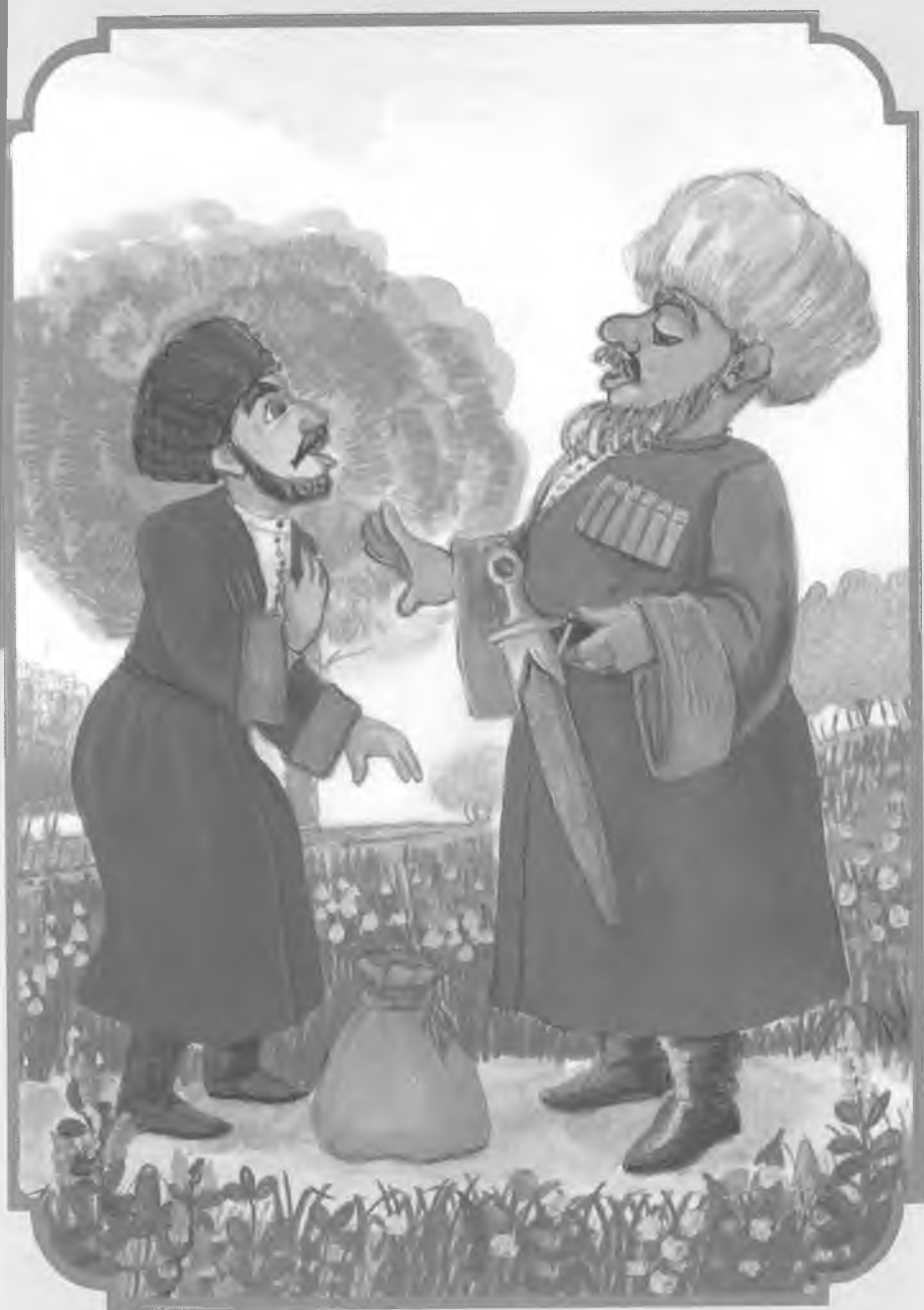
– Чыккын, жылан, биз алтынды бөлүп алалы.

Жылан ийининен сойлоп чыга баштады, а кедей ойлонду: «Эмнеге мен мен жылан менен бөлүшмөк элем, анын башын кыя чабайын».

Жылан бул ойлорду билип алды да, ийинине шашылды, кедей болсо кылычы менен анын куйругунун учун кесип үлгүрдү да, алтыны менен үйүнө жөнөдү.

Экинчи жолу падыша түш көрөт, анда анын ээлигине карап асмандан түлкүлөр кыйкырышат.

Кедейди дагы чакыртышат, ал түштү жорусун дешет. Ал падышага баратканда, кедейди жылан дагы эле адамча сүйлөп чакырат:

– Уксаң, адам, сен каякка баратасың?

– Падыша түш көрүптүр, анда түлкүлөр анын ээлигине карап асмандан кыйкырыптыр. Түштү жоруганы бара жатам.

– А сен анын эмнени билдирээрин билесиңби?

– Жок, билбеймин, – деп жооп берет кедей.

– Падыша жана анын кол алдындагылары пайда көрүүгө гана умтулушат. Түш ушуну билдирет, падышага айткын.

Падыша кедейге дагы алтын бердирет. Кедей жыландын ийинини жанынан да өткөн жок, үйүнө башка айланчу жолдор менен кайтып кетти.

Падыша үчүнчү жолу түшүндө, анын өлкөсүндө асмандан койдун куйруктары саландап турганын көрөт. Түштү түшүндүрүү үчүн ал кедейди дагы чакыртат. Жылан кедейден дагы эле сурайт:

– Укчу, киши, сен каякка бара жатасың?

– Түш жоруганы баратам.

– Ал эмнени билдирээрин билесиңби?

– Жок, билбеймин.

– Падышага айт, сен жана анын кол алдындагылары байып кетишти дегин, – дейт жылан.

Жыландын сөздөрүн кедей падышага таптак айтып берет. Ал ага дагы алтын берет. Кедей жолдо келе жатып жыландын ийинине жакындайт:

– Чыккын, жылан, өз алтыныңдын жарымын ал.

Жылан сойлоп чыгат. Кедей ага алтындын баарысын салып берет да, айтат:

– Өткөндө мен бир кишиге жолугуп калып, сага кире албай калдым эле. Башка алтындарыңды мен кийинчерээк алып келип берейин.

Анда жылан айтат кедейге:

– Сен эч нерсеге күнөөлүү эмесиң. Биринчи жолу, сен менин куйругумдун учун кесип салганда, падыша

согушка даяр эле, сен дагы ошондой болчусуң. Экинчи жолу, сен башка айланчу жол менен менин үйүмдү айланып өтчүдө, падыша пайда көрүүгө умтулган, сен дагы. Эми болсо падышада – чачылып-төгүлүп жатат, сен дагы пейлиң кенен болуп калдың. Мага алтынды кереги жок – мен жыланмын. Бактылуу жаша. Алгын алтындарыңды, эми үйүңө жөнө.

ЖАЛКОО СҮЛҮҮ ЖАНА АНЫН ЭЖЕЛЕРИ

Англис жомогу

Жер бетинде бир жесир жашаптыр, анын кызы бар экен – күн сыяктуу сулуу, бирок сиздин чочко сыяктуу жалкоо – эми кечиргиле, менин бул салыштыруумду. Бүткүл шаарда анын энесиндей эмгекчил жок экен. А жипти кандай сонун ийричү эле дейсиң! Анын эң аялуу тилеги, анын кызы дагы ушундай болуп чоңойсо деп тилечү экен.

Бирок кызы кеч туруп, тамакка отуруп, кудайга жалынбастан, анан күн бою иши жок кылдырап жүрчү экен. Эмнени жасайын десе эле, колу күйгөндөй ыргыта салчу. А сөздү болсо чоюп, сүйлөгөн ага эң кыйын нерсе катары айтчу экен, балким, анын тили дагы озүндөй жалкоо болсо керек да. Аны менен энеси далай азап тартыптыр. Бирок кызы эч нерсе болбойт – улам жакшырып, сулуулана берет.

Анан бир кутмандуу таңда, иши такыр жүрүшпөй калган кездерде, бечара жесир унга салынган салык тууралуу кыйкырып жатканда, анын үйүнүн жанынан ханзаада отүп бараткан экен.

– Ай-ай-ай, урматтуум! – деп таңданат ханзаада. – Сенин балаң абдан кулагы жок окшойт, эгерде ал энесин ушунча кыйкырганга жеткирип жатса. Бул жакшынакай бийкеч ушунча сенин кыжырыңа тийбес эле го!

– Ах, улуу урматтуум, антпеңиз. Албетте, андай эмес! – деп жооп берет карыган амалкөй. – Мен аны өтө катуу иштеп жатканынан кичине урушуп койдум эле. Ишенсеңиз, улуу урматтуум, ал бир күндө үч фунт зыгыр буласынан жип токуй алат, кийинки күнү андан болотной жасап, үчүнчү күнү болсо андан көйнок тигип коет.

– О, асман! – таңданат ханзаада. – Мына менин энеме жага турган кыз. Анткени менин энем – падышалыктагы эң мыкты жип ийригич да! Кичи пейилдикке, урматтуум, кызыңызга капор (баш кийим) менен плащын кийгизип, менин артыма атка мингизип коюңузчу! Ах, менин энем абдан суктанаттыр да, балким, бир жумадан кийин аны келини кылып алаттыр. Чын эле! Албетте, эгерде бийкечтин өзү эч каршы болбосо.

Ошондой да. Аял кубанып, тартынып кеткенинен, анан баары билинип калса кандай болот деп коркконунан эмне кыларын билбей калды. Ал бир нерсени чечкенче эле, жаш Энтини канзаданын артына учкаштырып, өз жан-жөкөрлөрү менен алыстап кетип калды, энесинин колунда салмактуу капчык калды. Ал андан кийин көпкө өзүнө келе албай жатты, кызы менен бир балее болуп кетпесе экен деп коркуп жатты.

Канзаадага Энтинин тарбиясы жана акылы тууралуу элестөөлөрдү алганга, андан эптеп сууруп алган эки-үч ооз сөздөн али кыйын эле. А каныша, баласынын атына учкашып келген дыйкандын кызын көргөндө эси ооп калды. Бирок анын жакшынакай жүзүн көргөндө, жана анын эмне кыла аларын укканда, ага баа жеткис экен деп чечти! Канзаада болсо убакыт таап, Энтинин кулагына шыбырады, эгерде ага турмушка чыккысы келсе, ал эмне кылса дагы эне-канышага жагышы керек экени тууралуу.

Мына ошондой. Кеч да кирип кетти. Канзаада менен Энти улам убакыт өткөн сайын, бири-бирин күчөп сүйө башташты. Болгону ийрилген жип тууралуу ой анын жүрөгүн болкулдатып жатты. Уктай турган маал келгенде, каныша-эне Энтини кооз жасалгаланган уктоочу бөлмөгө алып барып, тынч уйку каалап, бир кулак мыкты зыгыр буласын көрсөтгү да, айтты:

– Сен эртең менен, канчада кааласаң, ошончодо

баштай берсең болот, анан мен кийинки таң эртеден бул үч фунт зыгыр буладан сөнүн ийрилген жипти корө алабыз деп ойлойм.

Ал күнү байкуш кыз көзүн жумган жок. Ал ыйлап, энесинин кеңештерин укпай койгонуна өкүнүп жатты.

Таң эрте, Энтини жалгыз калтырып коюшары менен, ал кыйналып жумушка киришти. Ага сонун кызыл бактан жасалган жүн ийригич жана эң мыкты зыгыр буласын бергенине карабастан, анын жиби минут өткөн сайын үзүлүп калып жатты. Ал бир туруп жөргөмүштүн желесиндей ичке, бир туруп камчынын билегиндей жооп болуп калып жатты. Акырында ал орундугун жылдырып, колун тизесине таштап жиберип, өңгүрөп ыйлай баштады. Бул маалда анын алдына буту өтө чоң кичинекей кемпир пайда бөлө калып, сурады:

– Сен эмне тууралуу, сулуу кыз?

– Мына, бул зыгырдын баарын мен эртең жипке айландырышым керек. А менде болсо беш ярд дагы ичке жип болбой жатат.

– А сен жан канзаада менен болуучу үйлөнүү үлпөтүнө Чоң Буттуу Кемпирди чакыргандан уялбайсыңбы? Мени чакырууну убада кылсаң, сен түндө уктап турганча, бардык үч фут зыгыр ипичке жипке айланат.

– Албетте, мен сени чакырамын, кубаныч менен, мен бүткүл жашоомдо сага кам көрөмүн!

– Мына жакшы! Сен бөлмөндө кечки чайга чейин отура тур, канышага болсо айтып кой, жипти алганы эртең менен, таң атпай келсин, керек болсо!

Баары кемпир айткандай болду. Жип ички жана теп-текши болду, кудум эле ипичке кайырмак жибиндей.

– Азамат, бийкеч! – деди каныша. – Мен бул жакка өзүмдүн кызыл жыгачтан жасалган жеке токуучу станогумду алып келгенге буйрук берейин. Болгону, сен бү-

гүн иштебей эле кой. Иштеп, анан эс алуу, иштеп, анан эс алуу – менин девизим! Сен эртең деле кездеме токуйсун. Анан андан ары, ким билет ...

Бул жолу кыз мурдагыдан да катуу коркту: эми ал канзаададан ажырап калуудан корко баштады. Ал баары бир кездеменин негизин да жасаганды билчү эмес да жана челнокту колдонуп көргөн эмес. Ал катуу кайгыда отурган кезде, кайдан-жайдан анын алдына кичинекей жана таптакыр төптөрт чарчы кемпир пайда болду: анан капталдары жана ийини ушундай чоң эле. Конок айтты, аны Төрт чарчы кемпир деп аташат деди, жана ал дагы Энти менен Чоң Буттуу Кемпир сыяктуу келишимге макулдашышты.

Таң атпай даяр чүпүрөктү таап алган канышанын кубанганын айтпагыла – ушунчалык апаппак жана ушунчалык жука, тим эле сиз көрүп жүргөн эң мыкты кагаз сыяктуу.

– Ах, кандай жагымдуу кыз! – деди каныша. – Эми бөлсө дамалар жана кавалерлер менен көңүл ач. Анан сен ушул чүпүрөктөн сонун эркек көйнөктөрдү тиксең, алардын бирин менин балама белек кыла аласың. Анан кааласаң ошол замат ага күйөөгө чык!

Кийинки күнү Энтиге кантип боор ачыбай койсун; мына-мына канзадаа ага үйлөнөт, же түбөлүк аны жоготот! Бирок ал чымырканып кайчы, жибин колуна алып чак түшкө чейин күтүп олтурду. Дагы бир минута отту, анан ал кубануу менен үчүнчү кемпирдин пайда болгонун көрдү. Кемпирдин өтө чоң кызыл мурду бар эле, жана ал дароо эле Энтиге аны дал ушундайча Кызыл Мурун Кемпир аташа турганын билдирди. Ал тигилерден кем эмес экен, кийинки күнү таң эртең менен каныша Энтиге келген кезде, сонун тигилген көйнөктүн ондон ашыгы даяр эле.

Эми, кеп үйлөнүү тоюнда калды. Ишенип кое бе-

риңиз, тойду абдан чоң жасашты. Бечара энеси дагы коноктордун арасында болду. Тамак үстүндө карыган каныша мыкты көйнөктөн башка эч нерсе тууралуу айта албай жатты. Ал үйлөнүү тоюнан кийинки жер кыдырып эс алуудан келгенден кийин, келини экөө ийрип, токуп, көйнөк тиккен бактылуу убакыт тууралуу кыялданчу.

Күйөө балага мындай кептер жакчу эмес, келинине болсо ого бетер. Канзаада өз сөзүн айтайын деди эле, столго лакей (эшик тоскуч болуп иштеген адам) келип, келинчекке карап айтты:

– Улуу урматтуум, сиздин Чоң Буттуу Кемпир, киргенге уруксатпы деп сурап жатат? Келинчек уялып, жерге кирип кетейин деди эле, бактыга жараша, канзаада аралашып кетти:

– Миссис Чоң Буттууга айтыңыз, менин келинчегимдин туугандарынын баарына мен жана ал чын дилден кубанабыз. Чоң буттуу кемпир кирип, канзааданын жанына отурду. Канышага бул абдан жаккан жок, анан бир нече сөздөн кийин ал жини келип сурады:

– Ах, урматтуум, сиздин буттарыңыз эмнеге мынча чоң?

– Э-э, энеке! Ишенесизби, улуу урматтуум, мен дээрлик өмүр бою жүн ийриген станоктун жанында турдум. Ушундан улам!

– Мен убада кылам, сүйүктүүм, – деди канзаада келинчегине, – ийригичтин жанына бир да саат сени тургузбаймын! Ошол эле лакей дагы айтат:

– Улуу урматтуумдун эжеси Төрт чарчы Кемпир киргиси келет, эгерде сиз жана урматтуу мырзалар каршы болбосо.

Канбийке Энти абдан нааразы болду эле, бирок канзаада коноктун киришин өтүндү. Ал отурду жана ар бир отургандардын ден соолугу үчүн ичти.

– Айтыңызчы, урматтуум, – деп кайрылды ага каныган каныша, – мойнунуз менен бутунузду ортосунда эмне мынча чоңсуз?

– Анткени, улуу урматтуум, мен өмүр бою токуучу станокто отургамын.

– Бийлигим менен убада беремин! – деди канзаада. – Менин аялым токуучу станоктун жанында бир саат дагы олтурбайт. Лакей дагы келет.

– Улуу урматтуумдун эжеси, Кызыл Мурун Кемпир, тойго катышып кетүүнү өтүнөт. Келинчек андан дагы кызарып кетти, а күйөө бала айтат:

– Миссис Кызыл Мурунга айтыңыз, ал бизге урмат көрсөтүп жатат деңиз!

Кемпир кирди, ага болгон урматтарын көрсөтүп, үстол үстүнөн ардактуу жерге катар жерден орун беришти. Андан кийин отурган коноктордун баары, кимдир бирөө мурдуна ыстыканын, кимиси бокалын алып келип, күлкүлөрүн жашырышты.

– Урматтуум, – деди ага кайрылып каныша, – сиздин мурдуңуз эмне мынча кызарып кеткени тууралуу айтып берсеңиз боло?

– Көрдүңүзбү, улуу урматтуум, мен өмүр бою кийим тигип ылдый карап отургамын, ошондуктан мурдума кан топтолуп калыптыр.

– Ардагым, – деди канзаада Энтиге, – качандыр бир колуңан ийне көрсөм, мен сенден миң миль алыс качып кетемин!

А чындыгына келсек, балдар жана кыздар, бул тарых күлкүлүү болгону менен, анын үйрөтүүчү мааниси абдан туура эмес. Анан силердин бирөөңөр, тентектер жалкоолук жагынан Энтини туурай турган болсоңор, өзүңөр көрөсүңөр, силерге ал жолдуу болгондой болбойт. Биринчиден, ал абдан, абдан эле сулуу болгон, силердин баарыңарга ага жетиш кайда, а экинчиден бол-

со, ага үч күчтүү фея жардам берген. Азыр феялар жок, канзаадалар менен лорддор дагы жок, кетип баратып жалкоо, эмгекчил экениңерге карабастан силерди алып кете бергендей. Жана үчүнчүдөн, канзаада менен ал өзү дагы бактылуу болгону али белгисиз, анткени аларга дагы ар түрдүү түйшүктөр менен турмуштук толкундоолор да үлүшүнө тийген.

ЧОЛОК ТОН

Венгер эсомогу

Жер бетинде дыйкан жашаптыр. Анын аялы жана кызы бар экен. Бир жолу аларга кыз көргөнү жаш жигит досу менен келет экен. Аларга жакшы тамак коюшат: тоок эти, тоочтор. Кожоюн болсо кызын жер төлөөгө шарап алып келгени жөнөтгү. Бийкеч жер төлөөгө түштү да, карай баштады, кайсыл челек баарынан чоң – атасы ага эң чоң челектен шарап куюп кел деген. Ал челек тандап жатып, бир маалда, жер төлөөнүн дубалына жөлөп коюлган устунду көрөт. Аны көрөр замат бийкеч ойлонуп калат: мына, анын колун сурап келишти, эми күйөөгө чыгат, уул төрөйт, анан жарманкеден ага чолок тон сатып берет, а бала болсо байкоосуздан жер төлөөгө кирип алат, устундун жанында секире баштайт, устун кулап, баланы өлтүрүп кетет, анан чолок тон кимге калат? Бул тууралуу ойлоор замат, анын айласы түгөнүп калды, анан тепкичке олтуруп алып, ыйлай баштады. Үйдө болсо күтүп-күтүп, акыры чыдабай кетишти. Атасы жер төлөөгө энесин жиберди.

– Энеси, кыз каякка кетти, карап келчи?! Ал эмне мынча кармалды жер төлөөдө? Балким, шарабын төгүп алып, уятынан келе албай жатабы? Кожайке жер төлөөгө түштү да көрдү: кызы тепкичте отурат, ыйлап жатат.

– Сага эмне болду, кызым, эмне мынча ыйлайсың?

– Анан кантип ыйлабайм, энеке, менин көз алдыма болгон турмушум тартылып жатпайбы. Анан ал энесине эмнени элестеткенин айтып берди. А тигил болсо, чолок тон, небереси тууралуу укканда, анын устундун жанында секире турганын, аны кантип устун басып калганын укканда... Угаары менен, энеси да кызынын жанына отуруп алып, ыйлай баштады. Кожоюн болсо коноктору менен отурат, шарапты эч алып келишпейт. Жини келди, каары кайнады, сөгүнө да баштады:

– Эх, жалаяктар, шараптын баарын төгүп салышты го. Өзүм барып көрөйүнчү, каякка жоголушту. Жер төлөөгө түшүп, кордү: экөө тең отурат – жашы да, карысы да, коз жаштары куюлуп атат, челектер бүтүн, шарап толтура. Кожоюн такыр түшүнө албайт, буларга эмне болгонун.

– Ыйды токтоткула! Эмне болуп кетти, ошону айткыла! А тигилер ыйлап жатып:

– Ой, атасы, кантип ыйлабай коебуз, биздин ойго жаман нерселер келип жатса? Анан ага баары тууралуу айтып беришти. Анын да жүрөгүн ушунчалык өйүтүп салышты, тигил да алардын жанына тепкичке отуруп алып, алар менен жарышып ыйлай баштады. Күйөө бала болчу неме күтү-күтү, чыдабай кетти. Туруп, жер төлөөгө алардын артынан барды. Келди, караса – үчөө тең көз жашы агып олтурушат, бири биринен өтөт. Аларды карап күйөө бала болчу неме түшүнбөйт, булар эмнеге ыйлап жатканын. Алардан сураса, бардыгын айтып беришти. Ана күйөө бала болчу неме ушунча күлө баштады, челектер да кошо секирип жатты анын күлкүсү менен.

– Эми, – деди күйөө бала болчу неме, – мындай кызык кишилерди мурун көргөн эмесмин. Эми тагдыр чечсин, үйлөнөмбү, үйлөнбөй каламбы. Мен дароо жолго чыгып, ушул силердей эле үч кызык адамды көргөнгө чейин саякаттап келейин. Жолуктурбай калсам – мени кечиресиңер! А эгерде жолуктурсам, анда кайтып келем да, силердин кызды аял кылып алам. Тагдыр кандай көрсөтөт, ошого жараша болот! – дейт дагы, жолго түшөт. Кызды ата-энеси менен жер төлөөдө калтырат, мейли эми, ыйлап алышсынчы. Жигит жетиден жети өлкөнү басып өтөт, ал жактан кызык иш кылып жаткан адамды көрөт: анын алдында үймөктөлүп жаңгактар жатат, ал аларды айры менен чатырга

чыгарганы аракет кылып жатат. Жигит кишиге жакын келди да, сурады:

– Кожоюн, сен эмне кылмакчы болуп жатасың?

– Ээ, менин бир тынчым жок да, – деп жооп берет киши. – Мына жарым жыл иштедим, жаңгактарды ыргытып атам, ыргытып атам. Ушул чатырга чыгара албай койдум. Кедей болсом да, ушуларды чатырга чыгарып берген кишиге жүз форинт берер элем.

– Макул, мен жасайын, – дейт жигит. Ал ченегич идишти алып, жарым сааттын ичинде чатырга бардык жаңгакты чыгарып койду. «Ооба, – деп ойлонду жигит, – бир таң калыштуу кишини жолуктурдум». Кетип баратып, дагы бир адамды жолуктурду. Аны кечке карап, эмне кылып жатканын түшүнө алган жок. Бейтааныш кишинин колунда чарасы бар эле, ал үйгө бир чуркап кирип, кайра чуркап чыгып жатты. А тамда болсо – таң калыштуу – терезе жок экен, эшик ордуна тешик бар экен. Жигит жакын келди, учурашып туруп, сурады:

– Кутман күнүң менен, жердеш! Эмне иш кылып жатасың?

– Мына, жигит, жазында бир жыл толот, ушул тамды салганыма, анан билбейм, эмнеге анда мынча караңгы. Карасам, башка тамдарда жапжарык, а кожоюндары эч күч жумшашпайт ага. Мен болсо үйүмдү салгандан бери, чара менен жарык ташыйм анын ичине. Азыр да чарчап отурам. Ким менин үйүмдү жарык кылып берсе, жүз форинт берет элем.

– Ал менин колумдан келет, – дейт жигит. Балта алып, эки терезе ойду, үйдүн ичинде дароо жарык болуп калды. Жүз форинтти алды да, андан ары жолун улантты. «Мына, – деп ойлоду ал, – экинчи таң калыштуу киши!» Кетип баратты, кетип баратты, анан көрдү: бир аял жөжөлөрдү тооктун астына күч менен түрткүлөп жатат. Жигит аны чакырды:

– Кожайке, эмне кылып жатасың?

– Мына жөжөлөрдү тооктун астына отургузайын дегемин, – деп жооп берет аял. – Алар ар тарапка качып кетип, кулаалы жеп кетеби деп корком. Бирок болбой жатат: бир канатына киргизсем, экинчисинен чыгып кетишет. Ага отургузсам, бул жагынан чыгып кетишет. Эмне кылуу керек экенин үйрөткөн кишиге жүз форинт берет элем!

Жигит айтат:

– Макул. Мен үйрөтөйүн. Тынчыңыз кетпесин да, коркпоңуз, кожайке, жана эч качан жөжөлөрдү күч менен жаткырбаңыз. Кулаалы көрүнөөрү менен тоок өзү канатынын алдына катат аларды. Кожайке жакшы кенешке кубанды да, жигитке дароо жүз форинт берди. Жигит сүйүнүп, кайра артка тартты. Өзү ичинен ойлонду: «Мына үч таң калыштуу кишини таптым». Үйүнө кайтып келди да, кызга сөйкө салды, эки жумадан кийин алар үйлөнүү тоюн тойлошту. Кийин алар тууралуу эч нерсе укканым жок, болгону алардын уулу төрөлүп, ага чолок тон сатып бергенин, бирок аны устун басып калбаганын гана уктум. Азыр да жашап жатышат, эгер өлө элек болушса.

КЕМПИР ЖАНА ӨЛҮМ

Венгер жомогу

Калпшы, чынбы, бирок жарык дүйнөдө бир кемпир жашаптыр. Ал каралбай калган эң эски жолдон да кары экен, жер бетине бак-даракты таркатып тиккен багбандан дагы кары экен. Карылык келсе дагы, кемпир анын кезеги да бир күнү жетип келээрин ойлочу эмес экен – ага да өлүм келет да. Күнү-түнү өйдө болбой иштечү, жыйноочу, кир жуучу, тикчү, жуучу. Анын эч тынчы жок, жумушка тың жана отурчу эмес эле. Бирок бир жолу өлүм эшикке бор менен кемпирдин да атын жазып, аны өзү менен алып кетүү үчүн эшигин тыкылдатат. Кемпир болсо оокат-чарбасы менен ажырашканга чыдабай кетет, анан ал мага тийбей эле кой, он жыл болбосо да, бир жыл жашай турайын деп өтүнө баштайт. Өлүм эч макул болбойт. Анан акыры кең пейил болуп кетет:

– Макул эми, сага үч саат берейин.

– А эмне мынча аз? – чыдабай кетет кемпир. – Жок десе азыр тийбе мага, эртең алып кетчи.

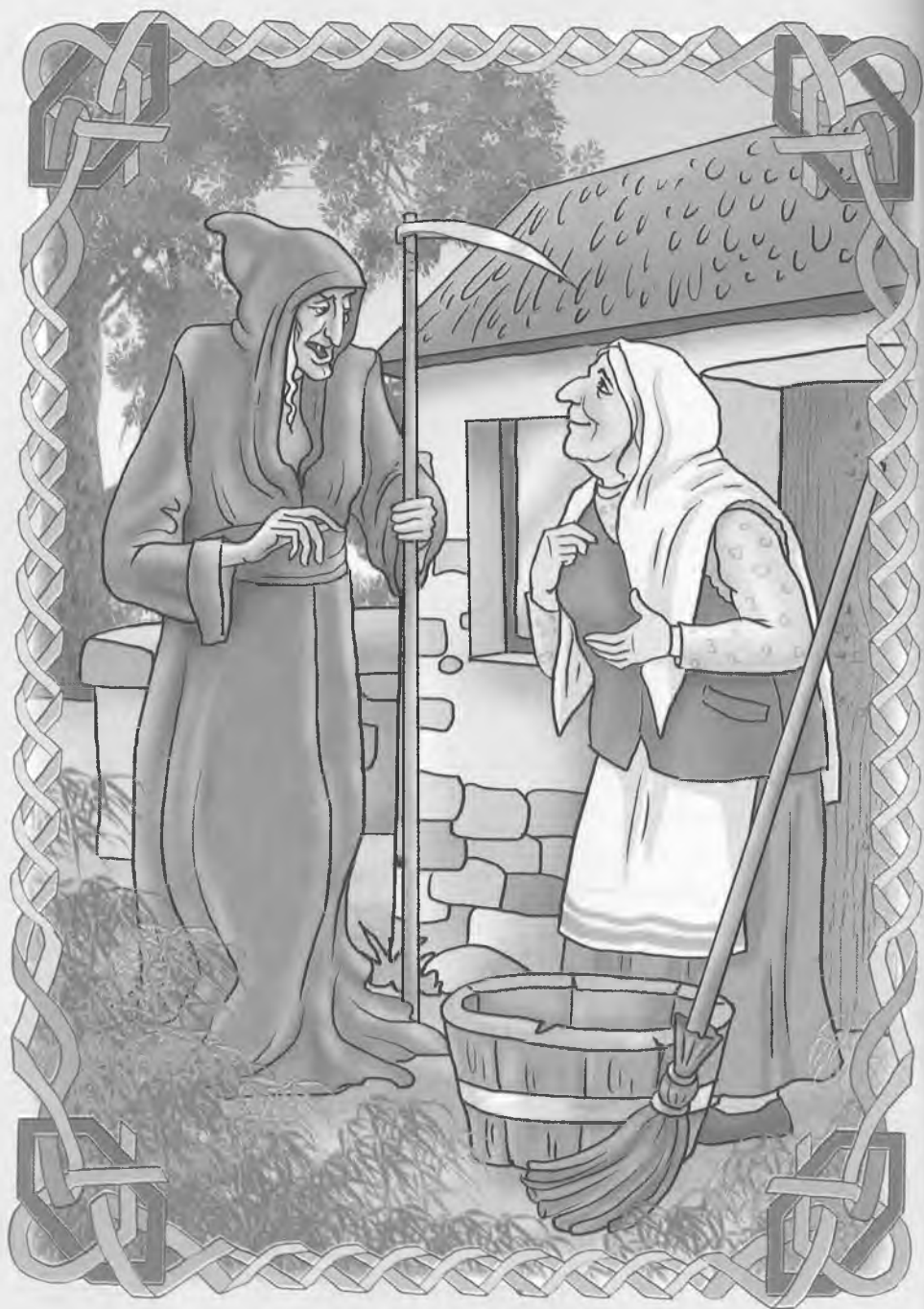
– Сурабагын! – дейт өлүм.

– Эми айтсаң!

– Эч андай болбойт.

– Койсончу!

– Макул, – дейт өлүм. – Эми суранып калыпсың, сен айткандай болсун. Кемпир кубанып кетет, бирок сыр бербей, айтат: эшигиме жазып кетчи, эртеңге чейин келбейм деп. Ошондо сенин жазуунду көргөндө, тынчыраак болом дейт. Өлүмдү кемпирдин жоруктары таятып жиберет, убактысын да текке короткусу келбейт. Чөнтөгүнөн борун чыгарып аны менен эшикке жазат: – «Эртең». Анан өз иштери менен кетет. Кийинки күнү, күн чыгары менен, өлүм кемпирге келет, ал болсо канат жуурканга жатып, башкасын жамынып алыптыр.

– Кана, кеттик, мени менен, – деп айтат өлүм.

– Койчу, кымбаттуум! – деп жооп берет кемпир. – Карачы эшикте эмне жазылып турат. Өлүм карады, ал жакта анын бор менен өз колунун жазганы турат: «Эртең».

– Макул, эртең келем, – дейт өлүм, анан андан нары кетет. Өз сөзүн аткарып, кийинки күнү кемпирге дагы келет. Ал бул убакта жыргап керебетинде жаткан. Бүгүн дагы өлүм кечекидей эч нерсеге тийише албайт. Кемпир, эшикке бор менен жазылган: «Эртең» деген жазууну көрсөтөт. Анан күн сайын ушундай болот, күн артынан күн өтүп – бир жума болуп кетет. Жетинчи күнү өлүм кемпирге айтат:

– Макул, эми мени алдай албайсың, – дейт да, эшиктеги жазууну өчүрүп коёт.

– Эртең, – деп коркутат кемпирди өлүм, – жакшылап эстеп ал. Кандай гана болбосун, мен сага келип, өзүм менен алып кетем. Өлүм кетет, кемпирди болсо калтырак басат, түшүнөт – каалайсыңбы, каалабайсыңбы, өлүүгө туура келет. Кемпир отуруп алып ойлоно баштайт. Ойлонот, ойлонот, өлүмдөн каякка жашынаарын таппайт.

– Кантип ушундай болсун, – дейт кемпир өзүнө өзү, – тирүү адам – анан эч нерсе ойлонуп таба албайт. Таң дагы атат, а кемпир али эч нерсе таба элек. Бөтөлкөгө кирип кетейин деди, ушунчалык өлгүсү келген жок. Ойлонуп отуруп кемпир акыры тапты. Анын жер төлөсүндө жаңы бал толтура челеги бар эле. «Өлүм мени бул жактан таппайт», – деп чечет кемпир. Ал балга кирип алат, көзү, мурду жана оозу гана сыртта калат. Бир аз отуруп, кайра тынчы кете баштайт: «Балким өлүм мени бул жактан да таап алсачы! Кел, мындан да бекем жашынайын. Канат жуурканга кирип алайын! Айтты да жасады. Тынчып, тыңшап, дем албай калат. Анан

бир маалда кайрадан тынчы кете баштайт: Эч тынчы жок кемпир экен да! Ойлонот: «А балким өлүм мени бул жактан дагы таап алат?!» Жакшыраак жер табууну чечет. Канат жууркандан чыга баштайт. Эми каякка жашынсам деп турса, ушул маалда бөлмөгө өлүм кирип келет. Караса: алдында желмогуз турат, денеси бүт канат, канаттары тигинен туруп, калчылдайт. Өлүм коркуп кетет, ушунча коркот дейсиң, кемпирдин үйүнөн качып чыгат; ким билет, балким, азыркыга чейин кемпирге келе электир.

ЭКИ АЛДАМЧЫ

Дания жомогу

Борнхольм аралынын жолдору менен эки алдамчы тентип жүрүштү – Ларе жана Енс. Алар кетип баратышты, кетип баратышты, анан курсактары аябай ачты, чөнтөктөрүндө бир да скиллинг жок, баштыктары да бош. Алар жол четине катарлаша отурушту да, кантип тамак алып жегенге акча табуу керектигин ойлоно башташты. Анан эмне ойлонуп тапканын уксаңар. Дыйкандын чарбасына жакындап келишти. Ларе анча алыс эмес бадалдарга жашынып калды, ал эми Энс короого чуркап кирип, үнүнүн болушунча бакыра баштады! Ызы-чуу түшүп калды, эл чогулуп жатты.

– Эмне болуп кетти? – деп сурашты Енстен. Ал болсо бир башкача үн менен айкырып жатты:

– Ой, калайык калк, коркунучтуу кабарды уктунарбы? Түндүк деңизи күйүп кетиптир! От тим эле жалындайт!

– Алдамчы десе, эмне деп тантырап жатасың? – деп кыйкырышты тегеректегилер. – Ким угуптур, Түндүк деңизи – болгондо да күйүп жатат деп? Карасаң, бизди акмак дейт окшойт! Аны жакшылап урушту, бутун араң сүйрөп кеткендей кылып. Ал көрүнбөй калаары менен, Ларе келет короого. Эл менен учурашып, акырын четке барып отурду. Аны элдер тегеректеп алып, айта башташты:

– Бул жерде азыр кандайдыр-бир калпычы болду, бизди шылдындайын деген окшойт. Ойлоп тапканын карасаң! Түндүк деңиз дейт, күйүп жатат дейт! Мына сен жолдо тентип жүрөсүң, мындай кепти уккан жок белең?

– Укпаган нерсемди уккан жокмун да, – деп жооп берет Ларе. Болгону бул жакка келаткан жолдо араба

жолуктурдум, ал куурулган балыкка толтура болчу. Бал-
чим, жигит силерге калп деле айтпагандыр.

– Ой койсоңчу! – деп жиберисти элдер. – Демек,
ал чындыкты айткан экен да! А биз аны жөнү жок сабап
салыптырбыз! Уят иш! Алар Ларсты тойгузушту, суусу-
нун кандырышты, баштыгына толтура тамак-аш салып
беришти. Коштошуп жатып айтышты:

– Ошол жигитти жолуктуруп калсаң – сага берген
нерсенин теңин бөлүп берчи. Анан айт, муштумдар үчүн
таарынбасын. Енстин түрү кандай экенин сүрөттөп бе-
ришти эле, ал алар айткан нерсени жасаарын билдирди.
Андан кийин Ларе менен Енс жолдон жолугуп, тамакты
бөлүшүштү, тойгончо жешти жана каткырып күлүштү.
Андан ары ток жана кубанычтуу жол жүрүп кетишти.
Бирок бир-эки күндөн кийин алдамчылардын баштык-
тары дагы бош калды, а курсак болсо курулдай башта-
ды. Башка кыштакта дагы ушуну кылмакчы болушту.

– Бул жолу сен биринчи бар, – дейт Енс. – Болбосо
эмне – мен эле токмой жей берейинби? Ларе онтоп-сон-
топ, айла жогунан макул болду. Енс бадалдарга жашын-
ды, Ларе болсо короого чуркап кирип, болгон үнү менен
ызы-чуу чыгара баштады. Эл чогулду, Ларе болсо баш-
кача үн менен айкырып жатты:

– Ой, эл-журт, коркунучтуу кабарды уктуңарбы?
Коңшу кыштакка дөө-чымчык учуп келиптир. Коңгуроо
мунарасына конуп алып, канатын жайыптыр, ал ушунча
чоң экен, күндү тосуп калыптыр.

– Мунун баары калп – дешти тегеректегилер. –
Мындай чымчык жок жер бетинде! Калп айтканды
токтотсоң боло. Аман-эсенинде кетип кал бул жерден!
Элдер Ларска жулунуп, сабап туруп, мойнунан сүйрөп
эшикке чыгарып коюшту. Ал көрүнбөй калаары менен
короого Енс кирет. Баары менен учурашып, жолдон эс
алып алууга уруксат сурады. Эл ага айтат:

– О, жолоочу, коңшу кыштакта пайда болгон дөөчымчык тууралуу уккан жоксуңбу! Аны коңгуроо мунарасына отуруп алды, канатып жайып, күндү тосуп алды дейт го? Бул жерде бир аз мурун бир көз боёмочу болду, укмуш калпты айтат дейсиң. Биз анын акесин тааныттык. Бизди шылдың кылайын десе керек да! Эми түбөлүк эсинен чыкпайт!

– Укпаган нерсемди, уктум дей албайм да, – деп жооп берет Енс. – Болгону мен ал кыштактын чиркөөсүнүн жанынан өтүп бара жатканымда, менин алдыман чоң топ киши жолуккан. Алар чынжыр, аркандарды арчындап алып бир тамдай болгон жумуртка сүйрөп баратышты эле. Балким, ал жигит силерге калп айтпаган чыгар.

– Анда чындыкты айткан экен го! А биз аны уруп сабап, кууп салбадык беле! Уят иш болгон экен! Мээрман адам, бул акчалар менен тамак-ашты алгын, аны менен болушчу. Айтып кой, бизге жаман ою калбасынчы. А Ларе менен Енс жолдон кайра кезигишти, тое жеп, суусунун кандырышты да, андан ары кетишти. Ошентип алар ошол убактан тартып бул аралда тентип жүрүштү. Акылы кемдер менен жөнөкөй кишилерди мурунтуктап турушту, акылдуулар болсо, алардын азабын берип турду. Ошентип бир күнү ачка болуп, бир күнү – токмок жеп, а айрым күндөрү – ачка да болуп, токмок да жешти.

КОШҰНАЛАР

Дания жомогу

Бир үй-бүлө үйлөнүү тоюна белек катары кыштактан алыс, жайык талаанын ортосунда турган анча чоң эмес ферманы алыптыр. Фермадан анча алыс эмес чокусунда таштар үйүлүп жаткан анча деле бийик эмес дөбө бар экен. Бактылуу күйөөсү менен аялы үйлөнүү тоюнан кийин дароо эле өз фермасына көчүп келишет. Бирок бир аз убакыт өткөндөн кийин, алар тегерегинде бир да киши жок экенин жана алар башкалардан таптакыр бөлүнүп турганын байкашты. Кыштактын жашоочулары алардын фермасына жологондон качышчу, анткени ушактар боюнча, дөбөдө кичинекей коркунучтуу талаа кишилери жашашчу. Кыштактын адамдарынын бири дагы бул кичинекей адамдарды көрбөгөн, анан алар менен сүйлөшпөгөн болушса да, баары алар абдан каардуу жана коркунучтуу, же, жок дегенде, абдан жагымсыз деген пикирде болушчу. Бирок жаңы үй-бүлө бул ушак-айыңга кулак салчу эмес экен, алар бактылуу болуп, өзгөчөлөнгөн жашоодон ырахат алышчу экен.

Бир күнү, алар очоктун жанында отурушса, кимдир-бирөө тыкылдатат. Анан эшик ачылып, босогодо бою тизеден ашпаган, сакалы узун кичинекей киши көрүнөт. Ал кызыл калпак жана булгаары алжапкыч кийген экен. Көз ачып жумганча аялы менен күйөөсү, балким, анын талаа кишилеринен экенин түшүнүшөт. Бирок ал аларга каардуу же жок дегенде жагымсыз деле көрүнбөйт. Кадимки кишилерден айырмаланып турганына карабастан, ал абдан достук мамиледе көрүндү. Күйөөсү менен аялы андан үйгө кирип, очоктун жанына отурушун өтүнүшөт.

– Кутман кечиңер менен, – дейт келген киши. – Дөбөдө жашаган биздин элдер бизге кошуна болуп жаша-

ганы көчүп келгениңерди көрүштү. Бизге зыян келтирбесеңер, биз дагы силерге жамандык жасабайбыз.

– Тынчтаныңыз, биз силерге эч жамандык жасабайбыз. Бизде орун жеткиликтүү эле, биз силерге тиийишпейбиз. Биз силер менен тынчтыкта жана достукта жашоого тоскоол боло турган себепти көргөн жокмун, – деди күйөөсү, ал эми аялы болсо кечки тамакты бөлүшүп ичүүгө чакырды.

– Ырахмат, – деп акырын айтты кичинекей киши, – бирок мени силерге падыша жиберди эле, мен анын тынчы кетип, күтүшүн каалабаймын. Түнүнөр бейпил болсун. Анан ал кандай пайда болсо, ошондой эле жоголуп кетти.

Ушул кезден тартып жаш жубайлар менен талаа кишилери достошуп алышты. Адегенде талаа кишилери алардан коркушчу, көрөөрү менен жок болуп кетишчү. Бирок кийинчерээк, аларга эч зыян келтирбей турганын көрүп, өз иштери менен алек боло башташты. Ар бир жолу күйөөсү же аялы өз кошуналары менен каяктандыр жолукканда, алар жылмайып, жумшак сүйлөп учурашышчу. Жаш үй-бүлө, алардын кызы Ингрид төрөлгөндөн кийин, талаа кишилери алардын босогосуна таттуулар салынган себет койгондо абдан бактылуу болушту.

Бир аз убакыттан кийин аялы катуу ооруп калат. Күйөөсү аны өлүп калат экен деп ойлоп алып коркуп кетип, кыштактан жардам сурап барат. Бирок кыштактын жашоочулары аны кандай айыктыраарын билишпейт. Акырында, ага чөптөр менен дарылай турган кемпирге бар деп сунуш айтышат. Бирок ал талаа кишилерин жолуктуруп каламбы деп, таптакыр болбой коёт. Кайгылуу күйөөсүнө үйүнө кайткандан башка эч нерсе калбайт. Күн санап аялына улам оор боло берет. Бир жолу, аялынын керебетинин башында отуруп, күйөөсү уктап

кетет. Чочуп ойгонуп, бөлмө кичинекей кишилерге толуп кеткенин көрөт. Бирөөлөрү аны жыйнап жатат, башкалары кийим жамап атат, үчүнчүлөрү баланы терметип атат, төртүнчүлөрү чөптөн чай жасап, аны менен оорулуу аялды ичирип жатышат. Күйөөсү ойгонгонун байкаганда талаа кишилери дароо үйдөн качып жөнөштү. Кийинки күнү эле оорукчан аял жакшы боло баштады. Анан бир аз убакыттан кийин айыгып, өз иштерин жасай баштады.

Жылдар өттү. Ингрид чоңойду. Ушул жылдар ичинде талаа кишичелер өз кошуналарына жардамдарын бере беришти. Көп учурда, жок десе алардын кылган эмгектери үчүн ыраазычылык билдирүү максатында Ингрид жана анын энеси кошуналарын сулудан жасалган ботко жана жаңы эле бышырылган нан менен сыйлашчу. Бир жолу жазында Ингрид жана анын ата-энеси алардын талаасындагы чачылып жаткан таштардын тыкандык менен бир жерге жыйылып койгонун көргөндө абдан таң калышты. Ал эми күзүндө түшүм жыйнаар маал келгенде алар, бардык дандар жыйналып, басылып, аларга жасай турган жумуш калбай калганын көрүштү. Көптөгөн кечтерде, очоктун жанында отурушуп, бул үй-бүлө аларга талаа кишилери жасаган жакшылыктын баарын эстешчү. Ингрид жана анын ата-энеси ар жолу кечки Кудайга сыйынууларында, аларга ушундай сонун кошуна бергенине ыраазычылык билдиришчү. Бир жолу кечинде бөлмөгө аларга эң биринчи болуп келген кичинекей киши келди. Болгону ал бул жолу майрамдык кийим кийип алыптыр. Колунда таягы бар экен. Талаа кишиси абдан кайгылуу жана капа тарткандай болуп көрүндү.

– Биздин падыша силерди бүгүн кечинде биздин дөбөгө келсин деп өтүнүп жатат, – деди ал, башка бир сөз да кошкон жок. Кечинде Ингрид жана анын ата-эне-

си талаа кишилери жашаган дөбөдөгү үңкүргө жөнөштү. Алар кичинекей эшикти ачышып, ичине киришти. Үй-бүлө кенен, талаа гүлдөрү жана жыпар жыттуу чөптөр менен кооздолгон залда болуп калышты. Залдын ортосунда чоң узун стол туруптур. Падыша алардан дасторкондогу эң сыйлуу орундарга отурушун өтүндү. Тамактан кийин падыша айтты:

– Мен силерди бүгүн кечинде чакырганым, менин жеке атымдан жана элимдин атынан бизге карата достук мамилеңер үчүн ыраазычылык билдиргим келет. Тилекке каршы, менин элиме бул жерди таштап, Норвегиянын суусунан эбак эле өтүп кеткендерибиздин артынан бара турган мезгил келди. Биз силер менен коштошолук дедик. Ошентип талаа кишилери биринин артынан бири аларга коштошуу үчүн жакын келе башташты. Ингридге келген ар бир киши, эңкейип, полдон анча чоң эмес ташты алып, аны кызга сунуп жатты. Андан кийин бардыгы үңкүрүн ташташып, падыша башында болуп, кенен талаа мейкиндиги менен кетип бара жатышты. Ингрид жана анын ата-энеси аларга дөбөнүн чокусунан, акыркы талаа кишиси көрүнбөй калгыча карап турушту.

Кийинки күнү таң эрте Ингрид ага талаа кишилери берген таштарды карап көрүүнү чечти. Караңгыда кадимки таш көрүнгөн немелер, эми таптакыр башкача көрүнүп калыптыр. Алар жаркырап, таңкы күн нуруна куюлушуп жатышты. Алардын айрымдары күрөң экен, башкалары кызгылт-көк, капкара, жашыл жана көгүлтүр экен. Ингрид аларды унутуп калбашы үчүн ар бири оз козунун карегинин түсүндөгүдөй таштарды беришкен экен. Ошондон тартып, кымбат баалуу таштар ушундай кубулжуп, жаркырап турат деп айтышат, анткени ага талаа адамдары качандыр бир, боорукер кошуналарына белек кылуу үчүн, өз көздөрүнүн түсүн беришкен.

КАРАПА, БЫШЫР!

Латыш жомогу

Бир жолу кичинекей-кичинекей кызы бар кемпир жашаптыр. Бир күнү кемпир кызына айтат:

– Барчы, кызым, тамак-аш таап келчи, антпесе ачка отурганы жатабыз. Кызы эмне кылсын? Тамак издеп кетти. «Каякка барышым керек?» – деп ойлонду ал, ойлонуп, анан токойго барып козу карын менен жемиштерди терип келмек болду. Токойго келет, анан күн батып кетет – козу карындар да, жер-жемиштер да көрүнбөйт. Кыз ыйлай баштайт. Кокустан бадалдардын арасынан бейтааныш кемпир чыга калды, кызга кичинекей кооз чопо карапаны берди да, айтты:

– Курсагың ачканда, сен жөн гана айтып койгун: «Карапа, карапа, бышыр, мени даамдуу ботко менен тойгуз!». Ошентсең карапа боткону: «Карапа, карапа, токтот!» деп сен айтмайын бышыра берет. Кыз карапаны алат да, үйүнө кайтып келет, дароо айтат:

– Карапа, карапа, бышыр, мени даамдуу ботко менен тойгуз! Карапа ботко бышыра баштайт, кемпир менен кыз тамактанышты, анан кыз айтат:

– Карапа, карапа, токтот! – Карапа дароо ботко чыгарбай калды. Бир жолу, кыз үйдө жок кезде, кемпирдин ботко жегиси келет. Ал карапаны дасторконго коюп, айтты:

– Карапа, карапа, бышыр, мени даамдуу ботко менен тойгуз! Карапа ботко бышыра баштады. Кемпир жеди, а карапа болсо бышырып эле жатат, бышырып эле жатат. Ботко эшик-терезеден ашып чыгып кетти. Ошол кезде кыз чуркап келди да, карапаны токтотту. Бирок кеч болуп калган эле: бүт шаарды ботко басып калыптыр. Эми, кимдин ошол шаарга баргысы келсе, жолду боткону жеп оюп отуруп гана бара алат.

АБЫШКА КАНТИП ТАМАК ТАПТЫ

Латыш жомогу

Илгери бир абышка болуптур, ал нанды камыр ачыта турган челектерди жасап тапчу экен. Бирок бир жолу абышкада иши жок калат, анан нан сатып алганга дагы акчасы калбай калат. Бактыга жараша, катар жашаган кошунасы, камыр ачыта турган челек жасап бер деп суранат, акысын нан менен бермек болот. Макул. Абышка аны жасап, кожоюнуна алып жөнөйт. Күн ысык болчу, камыр ачыткыч оор эле, абышкада болсо күч аз: ал чарчап, токойдогу калың жалбырактуу эмендин түбүнө жата кетет да, камыр ачыткычты жамынып алат. Бир маалда коён секирип келип, таң калат: кайдан-жайдан бул жерде стол даяр болду, анан анда эч ким жок. Анан түлкү келди, коендун жанына камыр ачыткычка отуруп алып, таңданат: ушундай кооз стол экен, анан эмне анда эч ким жок. Анан карышкыр келет, ал да таңданат: жакшынакай стол экен, бирок анда эч нерсе жок. Акырында аюу да келди, ал дагы таңданды: бирок эмне анда эч нерсе жок. Алар ошентип отуруп, чечишет: стол болгондон кийин, тамак алып келиш керек. Алар тамак алып келгени ар тарапка кетишет. Бир нече убакыттан кийин айбанаттар олжолуу кайтышат. Аюу бал челек алып келди, карышкыр кочкор алып келди, түлкү – өрдөктү, коен болсо – бир баш капустаны. Анан айбанаттарда той башталды. Анан абышка камыр ачыткычтын алдынан кыймылдай баштады. Аюу таң калат:

– Ким столду чайпап жатат? Ага эч ким жооп берген жок. Айбанаттар кайра тамак жей башташты. Абышка болсо дагы кыймылдап кетти. Карышкырдын тынчы кетти: – Ким столду чайкап жатат? Дагы эле эч

ким жооп бербейт – баары тамакка алаксып жатышкан. Бирок бул жерде абышка үчүнчү жолу кыймылдап кетти. Түлкүнүн жүрөгү түштү: – Ким столду чайкады? Дагы эч ким жооп бербейт – баары тамак жеп жатышат. Бирок эми абышка башка капталына оодарылып жатты. Коён коркуп кетип, качып жөнойт дейсиң! Коёндун артынан бардык айбанаттар качып жөнөштү. Ошентип абышкага бал, эт, капуста калды, анан кошунасы камыр ачыткычы үчүн нан дагы берди. Ага бул тамагы көпкө чейин жетти. Мындай карыган адамга көп нерсе керекпи?

ДЫЙКАН ЖАНА ЖАШ СЕҢЬОРЛОР

Испан жомогу

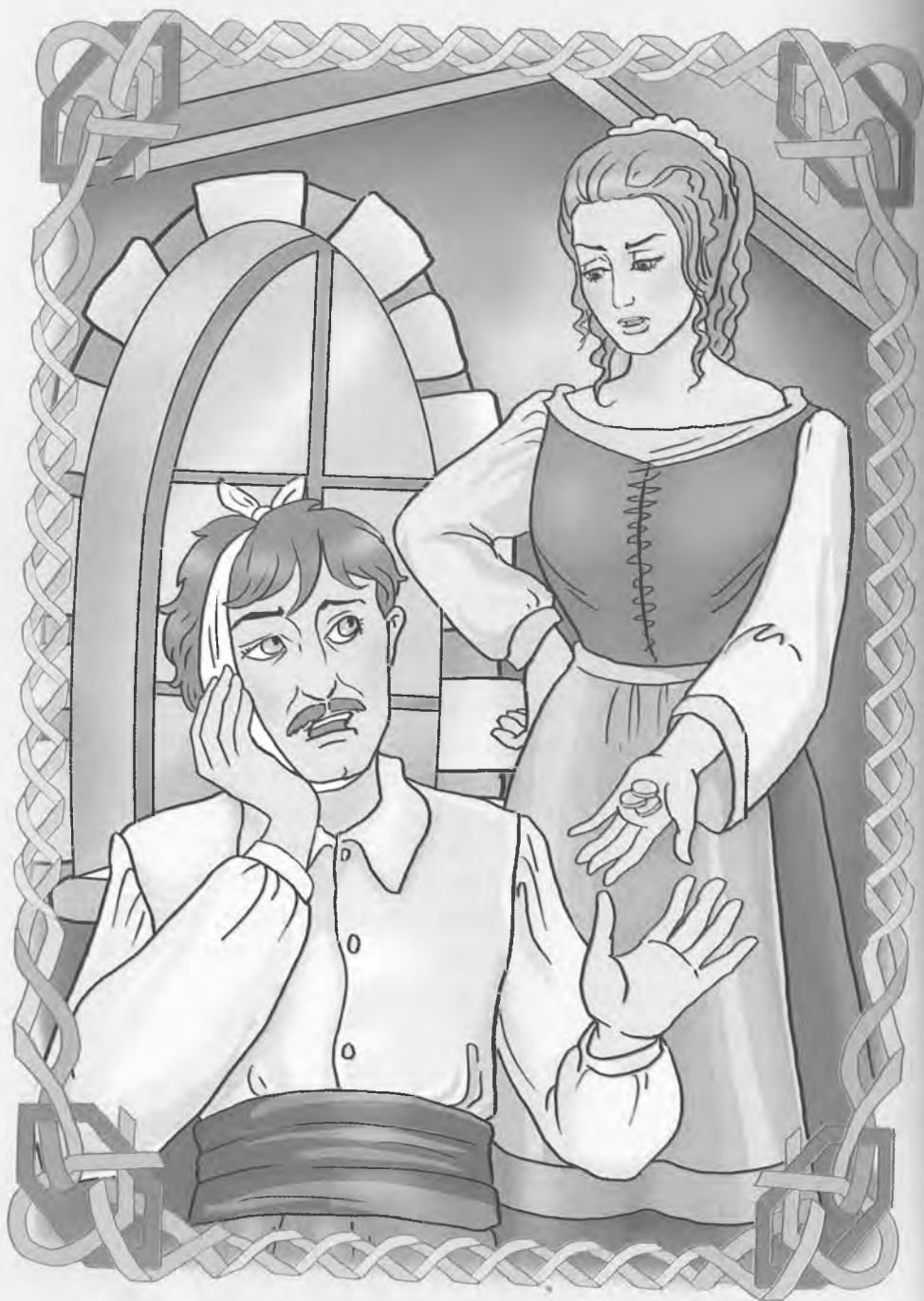
Дыйкан кыштакта жашачу, а падыша – борбордо, Мадридде турчу. Кыштак Мадридден алыс жайгашкан, анан албетте, падыша дыйкан тууралуу эч нерсе уккан эмес. Бирок дыйкан падыша тууралуу көп нерсе билчү. Ал падышанын чоң хан сарайда жашаарын, эң мыкты тамактарды жээрин, ал тамактарды алтын идиштерге салышаарын, көптөгөн малайы бар экенин, анан андан баары– малайлары гана эмес, жибектен жана баркыттан гана кийинген министрлери дагы – коркоорун билчү. «Анан албетте, бул падышанын бою дөөгө барабар! – деп ойлочу дыйкан. – Ал анча узун жана күчтүү болбо-со, андан элдер эмнеге коркмок эле!» Бир сөз менен айтканда дыйкан падышаны өз көзү менен көргүсү келип кетти. Аялына келип, айтты:

– Марианна, борборго барып падышаны көрүп келсемби? Буга эмне дейсиң?

– Мен сага дүйнөдөгү акыркы келесоосуң деймин да, жолго акча бербейм, – деп ой жүгүртүү менен айтат аялы. – Биздин үйдө болгон үч реал бар, кышка карата тигини-муну сатып алыш керек, падыша болсо сен жок эле жашай берет! Мына десең! Дыйкан караса – аялы менен сүйлөшүү кыйынга турчудай. Өзү болсо ойлонуп калат: «Андай эмес да! Мен жаш эмесмин, анан ушуга чейин падышаны көрө элекмин. Эгер азыр Мадридге барбасам, анда мен падышаны корбой деле каламын!». Айла жок, – амалдуулук кыла баштады. Кийинки күнү эле аялына келет, онтойт:

– Аялым менин, тишим ооруп жатат! Чачтарачка барып келейин: жулуп салсын! – Жаагын колу менен кармап алыптыр. Аялы анын тиштери бат-бат ооруй турганын билчү. Ишенип, аяп калды:

– Эмне турасың? Баргын!

– Чачтарач Мадридде жашайт да!

– Мадридде? А күйөөсү болсо жерге жата калды, кыйкыра баштады:

– Ой, чыдай албайм, ушунча ооруп жатат! Кожай-кеси чочуп кетти:

– Мына сага үч реал. Азыр дароо жөнө да, кайра артка тез кайт! Дыйкан акчаны ала калып – эшиктен чыгып кетти. Жолдо кетип бара жатат, кубанып, ырдап коёт. Бирок биз билебиз да, кыштактан борборго чейин бир далай алыс эмеспи. Дыйкан үч күн басты, үч күн ичинде болгон акчасын түгөтүп тамак жеп сала жаздады: болгону жарым реал гана калды! Мадридге келди – аянтта тыгылыш болуп жатыптыр. Эл шуулдап, аттар тыбырап – бутуна туралбай жыгылып кала жаздады.

– Эмне болду?

– Падыша чиркөөдөн чыгып келе жатат! Дыйкан сыгылып отуруп, жакыныраак жылып келди, караса: эшиктерден сарайда кызмат кылгандар, министрлер, кеңешчилер чыгып келе жатышат, а мына падыша дагы!

– Эвива! Көп жаша! – деп кыйкырат эл. А дыйкан болсо ичи ачышканынан түкүрүнүп да жибере таштады:

– Мына сага падыша! Караганга эч нерсе жок!! Дөө эмес эле тура. Болгону, ага алтын көп илинген экен: боору толтура – алтын, ийиндеринде – алтын, калпагында, жеңдеринде – баарында алтын, бою болсо, баарыныкындай эле! Ушу да болобу! – деп жинденди дыйкан. Тамак жегиси келди. Базарга жөнөдү. Акчасын санады – бардык чөнтөгүн карады: жарым гана реал, башка эч нерсе жок! Анан чындап тиши ооруй баштады. Дыйкан пирожки бышырган дүкөндүн маңдайына токтоду, сатуучу кыйкырып жатат – болгон үнү менен өз товарын мактайт:

– Тумчуланып бышырылган пирожкилер, таттуу,

катмарланган. Мындан даамдуу болгон эмес, он экиси-не – жарым реал!

Дыйкандын көздөрү жанып кетти: «Мына сага пирожкилер! Мындайды эч качан жеген эмесмин! Болгон акчамын баарына сатып алат элем, бирок болбойт – тишим ооруп жатат. Тишимди жулбасам – кыштакка жетпейм, а тамак жебесем – анда да буттарымды үйгө сүйрөп бара албайм!». Ошентип ал ойлонуп турат да, борсойгон пирожкилерди карап туруп, үч жаш сеньорлор келгенин байкабай калат. Плащтары жер чийет, калпактарына канат сайылган, бир сөз менен айтканда, – белгилүү байлар. Адамдын туруп алып, болгон көздөрүн тамакка агызып жатканын көрүштү да, шакаба чегели дешти.

– Эй сен, кыштак! – деп кыйкырышты ага сеньорлор. Бир отурганда канча пирожки жеп саласың?

– Менби? – деп үн чыгарды дыйкан, өзү болсо көздөрүн пирожкилерден албайт. – Жүздү болсо да жеймин!

– Жүздү? – таң калышты сеньорлор.

– Жана дагы сураймын! Анан алар каткыра башташты:

– Эч ишенбейбиз сага. Сен жүздү жей албайсың!

– Жейм! Эмнеге жебейм? Талаш башталып кетти. Дыйкан айтат: жейм дедимби, жейм! А сеньорлор – өзүнүкүн беришпейт: эч качан жей албайсың! Эл чогулуп калды. Каткырып жатышат, кыйкырып атышат, бирөөлөрү: «Жейт!», башкалары: «Эч кандай жей албайт!» дешет. Акырында сеньорлор айтат:

– Кел күрөө кармашалы, жейсиңби. А биз бул пирожкинин баарын төлойбүз. Дыйканда эмне күрөө болмок эле? Анан ал ойлоп таба калды да, сеньорлорго айтат:

– Макул! Күрөө болсо күрөө! Жей албасам – мени

эмне кылсаңар, ошо кылгыла. Кааласаңар – сабагыла, кааласаңар – эмнесин айтайын: талаш үчүн эч нерсемди аябайм. Мына тиш, көрдүнөрбү – деп аларга ооруган тишин көрсөтөт. – Жүздү жей албасам, тишимди мадриддин чачтарачы жулуп таштасын!

– Кана, жей башта! – деп каткырышат сеньорлор. – Тиши жок калганы калдың, келесоо! Эл алысыраак тарады, анан карашса: дыйкан пирожкилерге барды, бирди шашпай жеди, экинчисине кол созду.

– Бир! – деп санашты сеньорлор. Ал болсо экинчисин жутуп жиберди.

– Экинчиси! – деп кыйкырып жатышты. Үчүнчү! Төртүнчү! Дыйкан болсо убакытты текке кетирбейт – пирожкилерди оозуна салып жатат.

– Онунчу! – кыйкырышты сеньорлор.

– Онунчу! – эл да кыйкырып жатты.

– Жыйырманчы!

– Жыйырманчы! Дыйкан болсо жей берди, жей берди.

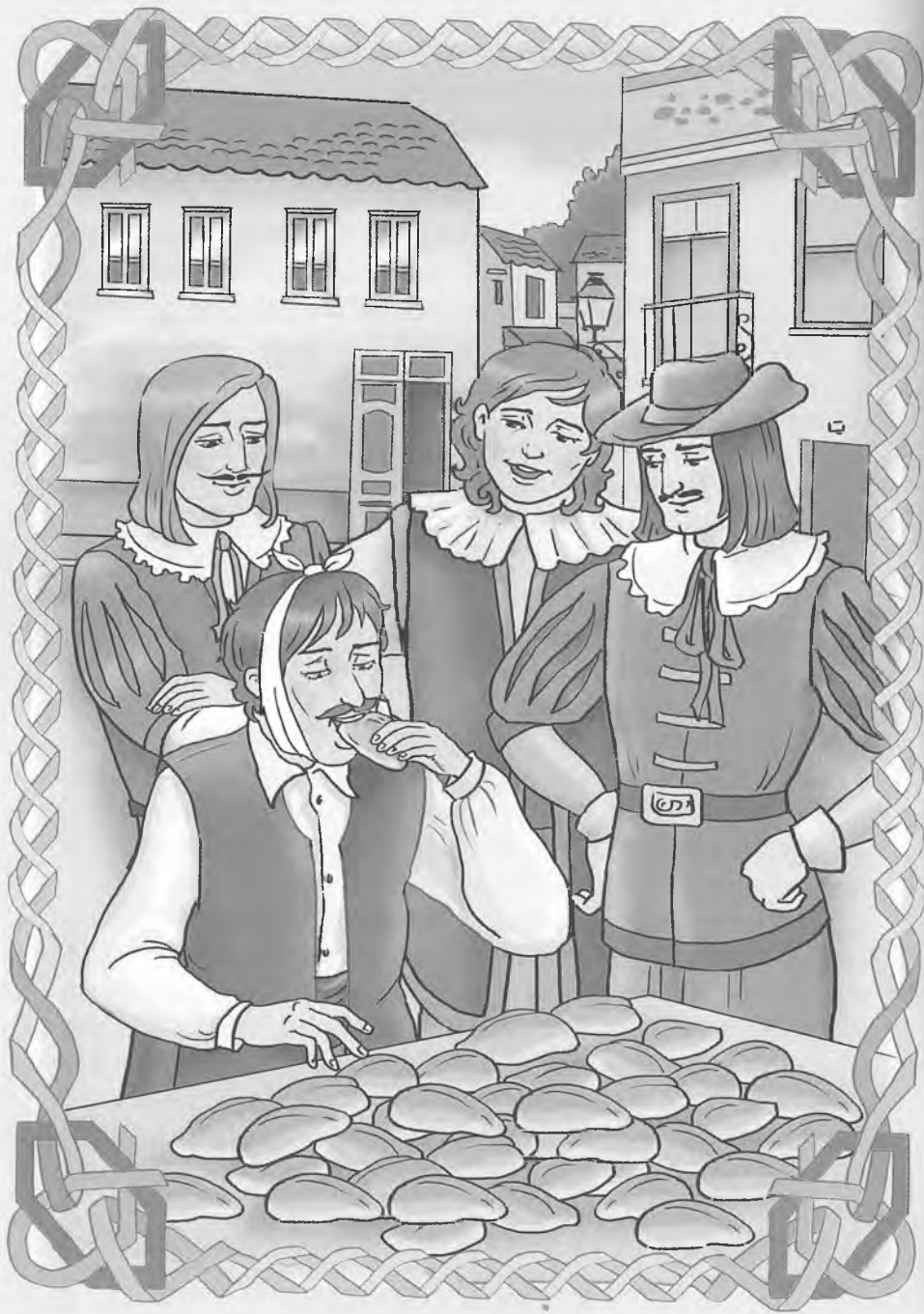
– Анын ичи көндөйбү? – деп элдер күлүштү. Дыйкан болсо тоюп калды. Анан тамашабы – жыйырма беш ичинде кошулмалары бар пирожокту жеп салды! Пирожоктор болсо бири биринен чоң! Жеди да, оозун аарчыды.

– Кечиргиле, – деди, – сеньорлор, мен утулуп калдым! Жүздү жей албайт экем. Анан эмне башталды дейсиң!

– Утулду! – эл чуулдап кетти.

– Утулду! – сеньорлор кубанып жатышты. – Батыраак чачтарачты чакыргыла! Чачтарач болсо өзүнүн кыпчуурлары менен даяр турган экен. Аны көрүп, дыйкан капалуу түр көрсөттү, ага сеньорлор ого бетер каткырып калышты.

– Оозунду ач! – деп кыйкырышты. Каалабагандай

түр менен, дыйкан оозун ачты, чачтарач болсо тишти кыпчып алып, жула баштады. Чачтарач тарткылайт, дыйкан кыйкырат, а сеньорлор болсо каткырып жатышат. Сеньорлор пирожкилерге акча төлөштү, чачтарачка да канча керек болсо ошончо беришти да, турган элге кайрылып айтышты:

– Акмакты көрдүңөрдү? Кайсы-бир пирожкилер үчүн ал тиши менен коштошту! Дыйкан болсо жооп айтат:

– Ой, жок, мен андай келесоо деле эмесмин. Урмагтуу сеньорлор, силер акмак болгон жоксуңарбы?

– Кантип андай айтып жатасың сен?!

– Силер пирожкилерге төлөдүңөрбү?

– Төлөдүк.

– Чачтарачка төлөдүңөрбү?

– Толугу менен.

– Мына силерге ырахмат. Тишим болсо чындап ооруп жаткан да! Эми болсо курсагым ток, ден соолугум да жакшы. Мени дароо эки кападан куткардыңар: ачкалыктан жана оору тиштен! Айтты да өз жолу менен кете берди. Сеньорлор шляпасын көзүнө баса кийишип, аянттан качып жөнөштү. Алардын артынан каткырык менен ышкырык, шылдыңдоо гана угулуп жатты.

ҮЙЛӨНӨ ТҮРГАН ҮЧ ЖИГИТТИН КОЛУКТҮСҮ

Испан жомогу

Бир адам жашаптыр. Анын кызы бар экен. Кыз күн сымал жакшынакай экен, бирок мүнөзү тоо шамалындай эле. Бир жолу атасы бакчада иштеп жаткан. Сырткы эшик ачылып, биринен бири сулуу үч жигит бакчага кирип, айтышат: – Сенин кызың, күн сымал сулуу. Биз анын колун сурайбыз. Атасы жооп берет:

– Анын мүнөзү тоо шамалындай. Өзүнүн макулдугун суроо керек, – деп үйүнө кирип кетет, жигиттер эшик жакта күтүп калышат. Кызына келип, атасы айтат:

– Биринен өткөн бири сулуу үч жүгит, сенин колунду сурап турушат. Үчөөнүн кимисин өзүңө күйөө атайсың? Кызы терезеден карап атасы чын айтканын көрөт: мындай сулуу жигиттерди ал али жолуктура элек эле! Жылмайып, айтат:

– Үчөө тең мага жакты. Атасынын ачуусу келет:

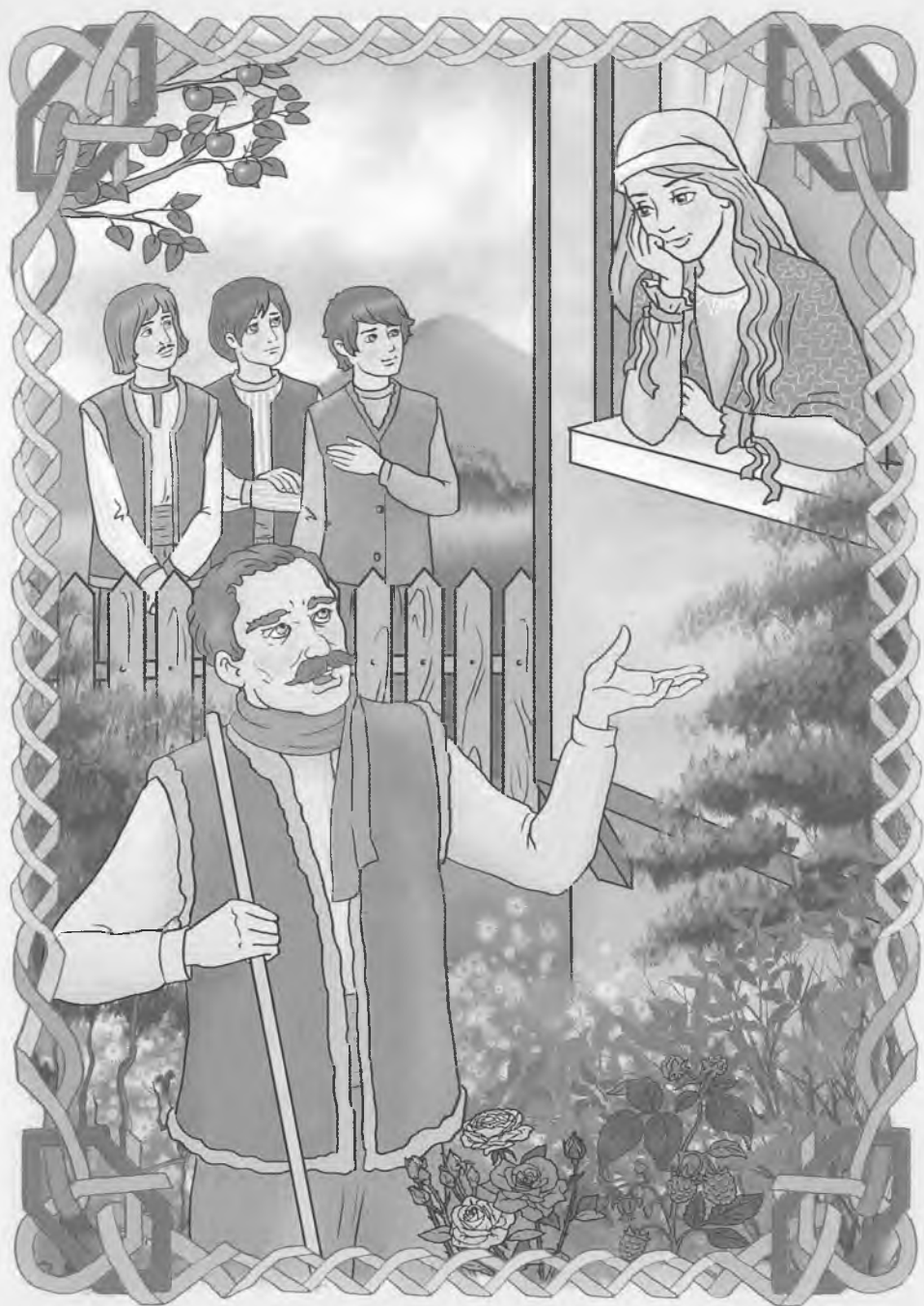
– Үчөөнө тең күйөөгө чыга албайсың да?

– Алардын кимисине болсо да чыгууга макулмун, – деп жооп берет кызы. – Түшүнсөң, мага үчөө тең керек. Атасы канча талашса болбоду, бир эле нерсени кайталай берди:

– Түшүнчү, үчөө тең керек мага!

Бактысыз чал жигиттерге эмне айтаарын билбеди. Көпкө ойлонду, акыры чыгып, күйөө болом дегендерге айтты: – Менин кызым сулуу, күн сыяктуу, бирок мүнөзү тоо шамалындай: ага үчөөң тең керексиң! Бирок ал үчөөңө тең күйөөгө чыга албайт да? Менин кеңешимди уккула: бөтөн жерлерге жана алыс өлкөлөргө жөнөгүлө – ал жактан бактыңарды издегиле. Жигиттер бирин-бири карап калышты. Атасы түшүндүрдү:

– Алыскы мамлекеттерден өз колуктуңар үчүн

мыкты, өтө сейрек кездешүүчү, дүйнө жүзүндө башка жерде болбой турган белек издегиле. Ким таап келсе, ошонун менин кызыма үйлөнөсүнөр. Жигиттер үн катпай жүгүнүп, чыгып кетишти. Ошол эле күнү алар Испаниянын жээктерин таштап, бактысын табуу үчүн бөтөн элдерге жана алыс мамлекеттерге жөнөштү, бирок бири дагы колукту үчүн дүйнөдө башка жерде кезикпей турган эч нерсе таба алышкан жок. Толкундуу деңизде көпкө жүрүштү, чоочун жерлердин курч таштарына бир нечеден жуп бут кийим жыртышты. Алардын жүрөгүн капа чырмады, бирок үмүттөрү очкөн жок. Анан акыры бир күнү биринчи жигит карыган абышкага жолукту.

– Саламатсыңбы, жигит, – деп үн чыгарды жолоочу, – күзгү сатып алгың келбейби? Күзгү кичинекей эле, жигит болсо капалуу күлүп, жооп айтты:

– Мындай күзгүнүн мага кереги эмне. Мен колуктуга дүйнөдө жок белек издеп жүрөм. Абышка жылмайды:

– Сен аны таптың, уулум. Бул жөнөкөй күзгү эмес: каалаган убакта андан сен кимди көргүң келсе көрө аласың. Жигит абдан кубанды, күзгүнү алды, ал үчүн болгон акчаларын абышкага берди. Бир аздан кийин ошол эле жолоочу менен экинчи жигит да жолукту. – Сага бальзамы бар бөтөлкө керек эмеспи? – деп сурады жолоочу.

– Мага бальзамдын эч кереги жок, – деп жооп берди жигит. – Мен дүйнөдө жок белекти колукту үчүн издеп жүрөм. Бирок бальзам да жөнөкөй эмес, сыйкырдуу экен. Жолоочу жигитке бул бальзам менен жараны эле айыктырбастан, өлгөндү да тирилте турганын түшүндүрдү. Кубанган жигит бөтөлкөнү алды да, болгон акчасын жолоочуга берди. Үчүнчү жигит, эч нерсе таппай, капалуу деңиз жээгинде жүрдү, анан чөгүп кетейин деп ойлоно баштаганда, толкун менен чоң жашик сүзүп келатканын көрдү. Жашик жээкке жакын келди, андан кичинекей эшик ачылып, андан кишилер биринин арты-

нан бири чыга башташты. Алар ушунча көп экен, жигит санай албай да койду. Акыркы болуп абышка чыкты, жигитке жүгүндү да, айтты:

– Жигит, менин жашигимди сатып алгың келбейби?

– Мындай эски жашиктин мага кереги жок! – деди капалуу жигит. – Ал отунга гана жарайт, мен болсо колукту үчүн дүйнө жүзүндө жок белек издеп жүрөм!

– Андай болсо, ушул жашиктен жакшы эч нерсе таппайсың, – дейт абышка. – Менин жашигим толкундар менен сүзөт, аба менен учат, жер менен өзү чуркайт, толкунга ташталган таш деңиз түбүнө жете электе, жашик сени жана досторунду сен буйруган жакка дароо жеткирет. Алар макулдашышты, жигит абышкага болгон акчасын берди да, сыйкырдуу жашиктин ээси болуп калды. Күн түш жарымына үч жолу көтөрүлгөнгө үлгүргөн жок, үч жигит жолугушту.

– Мен мыкты белек таптым, мындай эч жерде жок! – деди кубанычтуу биринчи жигит, анан күзгүсүн көрсөттү.

– Менин белегим андан да сыйкырдуу, – деди экинчи жигит, анан бальзамы бар бөтөлкөсүн алып чыкты.

– Экөөң тең биринчиликти менин белегиме бересиңер го деп ойлойм, – мактана сүйлөдү үчүнчү жигит, анан жээкте толкунга чайпалып турган чоң жашикти көрсөттү. Жигиттер талаша баштады, ар бири айтты: белегим эң мыкты, эң сейрек кезигет деп. Акыры биринчи жигит айтты:

– Менин белегимди иш жүзүндө сынап көрөлү! Күзгүгө карагыла, анан силер күн сыяктуу сонун, мүнөзү тоо шамалындай болгон кызды көрөсүңөр. Үчөө тең күзгүгө карашты да, коркуп артка качышты: үч жигиттин колуктусу төшөктө кыймылсыз, дем албастан жаткан.

– Ал өлүп калыптыр! – деп айласы түгөнүп айтты биринчи жигит. Анан ыйлап жиберди.

– Ыйлаба! – деп аны тынчтандырды экинчиси. – Менин бальзамым аны тирилтет!

– Биз кечиктик, – деди ага биринчиси. – Биз Испаниянын жээгине жеткенче, аны көмүп коюшат, анан эч кандай бальзам аны сактай албайт.

– Биз ал жакта күн баткандан мурун болуп калабыз! – деди жашиктин кожоюну. – Деңизге шашалы: биздин бардыгыбызды мекенибизге менин укмуштуу кораблим жеткирет! Мурунку талашын унутуп калышып, үчөө тең деңиз жээгине чуркашты. Жашикке киришти, эшик жабылды – жжжи! – анан укмуштуу жашик асманга көтөрүлдү. Күн батканга жетпей, үч жигит тең тааныш эшиктин жанында турушту. Абышка атасы аларды тосуп чуркап чыкты, ыйлап жатып, жигиттерге алар өтө кеч келишкенин билдирди. Бирок жигиттер кыймылсыз жана жана дем албастан кыз жаткан үйгө түз киришти. Анын эриндерине укмуштуу бальзамды тамызышты эле, кыз жылмайып, тура келди. Жигиттердин кубанычына чек жок эле. Кыз болсо атасына келип, аны кучактап, айтты:

– Көрдүңбү, ата, мен туура айткамын: мага үчөө тең керек болгон, мага үчөө тең ишке жарады. Эгер булар болбосо, мен күндү кайра көрбөй калмакмын, сен болсо – мени кайра кучактабайт элең. Эми мага бир жыл мөөнөт бер, мен үчөөнүн бирөөнү тандайм жана күйөө деп атаймын. Калган экөө мага таарынышпасын: мен үч кишиге колукту боло албайм да. Анын үстүнө биздин айылда сулуу кыздар өтө көп, алар өздөрүнө жаккандарын кыйналбай таап ала алышат. Дал ошондой болду. Бир жыл өттү, кыш кетти, тоолордо кайрадан бадам гүлдөдү, а кызы менен атасы жашаган айылда, дароо үч үйлөнүү тоюн тойлошту. Колукту үч бир туугандын кимисин күйөө кылып тандаганын – өзүңөр тапкыла!

ЖЕТИМДИН ТЕГИРМЕН ТАШЫ

Эстон жомогу

Бул жарык жашоодо жалгыз калып, бечара жетим кыз, коргоосуз калган улактан бетер, каардуу, жүрөгү таш адамдарга тарбияланууга туш болот. Бул жерде анын жападан-жалгыз досу Крантс деген ит эле, аны менен кыз айрым маалда нан бөлүшүп жечү.

Жетим байкуш таң аткандан кеч киргенге чейин кожайкеси үчүн ун тартып чыгаруу үчүн оор тегирмен таштарын айландырышы керек эле. Кыз бир минута дем алып алганы таштарды токтото калса эле, кожайке союлун көтөрүп жанында пайда боло калуучу. Кечинде кыздын колдору таптакыр какыйып, чарчаганынан уюп ооручу, бирок аны аяй турган бир жан жок эле. Ага кайыр бергенсип ыргытып коюша турган нандын тилими үчүн, жетим кыз тери жана каны менен акы төлөшү керек эле. Бир жолу, кыз адаттагыдай эле тегирмен таштарын бурап жана таң эртең менен аны тамаксыз калтырган каардуу кожайкесине таарынычынан улам ыйлап жатканда, үйгө аксак, бир көздүү, тытык кийимчен жакыр адам келди. Бирок чындыгында бул белгилүү фин акылманы эле, ал аны тааныбай калышсын деп которунуп кийинип алган эле.

Майып адам босогого отуруп алды да, оор иш кылып жаткан кызды тыкаттык менен карап турду, андан кийин баштыгынан нандын бир тилимин алып чыгып, кичинекей балага сунуп жатып, айтты:

– Түшкү тамакка али эрте, бул нанды ал, ал сага күч берет. Жетим кыз кургак каткан нандын сыртын кемире баштады, ал ага токочтон да даамдуу көрүндү, анан дароо эле колдоруна күч киргенин сизди.

– Сенин колдоруң оор ташты тегереткенде абдан чарчаса керек ээ? – деп сурады жакыр. Кыз абышкага ишенкиребей карады, ал шылдыңдап жаткан жокпу,

ошону билгиси келгендей болду. Бирок жакыр мээримдүү жана олуттуу карап турган эле, ошондуктан кыз жооп берди:

– Ким жетимди аясын! Тырмак астыларыман дайыма кан агып турат, көжайке болсо ал каалаганчалык ун чыгарганга үлгүрбөсөм, уруп-сабайт. Жакыр кыздан өз турмушу тууралуу кененирээк айтып бер деп өтүндү. Качан жетим өзүнүн кайгылуу турмушун айтып бүткөндө, абышка мүшөгүнөн жоолук алып чыкты да, аны кызга берип жатып, айтты:

– Уктаардын алдында, бул жоолукту башына курчап байланып жатып, чын дилиңен айткын: «Жагымдуу, таттуу түштөр, мени алыска-алыска алып кеткилечи, менин жардамым жок эле, өздөрү ун тарта турган тегирмен таштарын тапканга жардамдашкылачы». Кыз абышкага ыраазычылыгын айтып, жөөлукту көйнуна катып алды. Жакыр болсо өз жолу менен кетти.

Кечинде, уктаганы жатып жатканда, жетим ага акылман үйрөткөндөй кылды: башын жоолук менен байлады да, көздөрүнө жаш алып алар аткарыла турганына ишенбесе дагы көксөгөн сөздөрүн айтты. Ошол күнү кыз жеңил уктап кетти. Түндө ага укмуштуу түш кирди. Ал жетимди көп ажайып окуя болуп өткөн алыс жактарга алып кетти. Акырында ал терең жер алдына түштү. Балким, бул тозоктун оозу белем – бул жактагынын баары коркунучтуу жана чоочун көрүндү. Жер алдына алып баруучу дарбазалар кенен ачылып коюлган экен, жана тегеректе бир да тирүү жандык көрүлбөйт. Анан кайдан-жайдан алыстан чуу угулуп калды, каяктадыр килейген тегирмен ташы иштеп жаткансып. Кыз абайлап ошол жакка басты. Бат эле эгин салынган кампаны кордү, анда чоң үкөк бар экен, ошондон кыймылдап жаткан таштардын үнү угулуп жатты. Кыздын оор жашикти жылдырганга да, көтөргөнгө да алы жок

эле. Бир аз ары барып, атканада акырда байланган апакай атты көрдү. Анан кызга ой кетти кокусунан: «Атты атканадан чыгарып, ага үкөктү жүктөп, алып кетиш керек». Кыз ошону жасады – атты жиптер менен үкөккө байлады, анын капкагына отурду, узун чыбык менен атты айдап, үйүн көздөй жөнөдү.

Эртең менен ойгонуп, кыз укмуштуу түшүн эстеди. Ага чынында эле баары өңүндө болуп, ал чындап үйүнө үкөктүн капкагында келгендей сезилип жатты. Тегеректи карап, бир маалда кыз өз керебетинин жанынан тегирмен таштары салынган жашикти көрдү. Кыз төшөгүнөн ыргып турду да, кече бүтүрө албай калган арпанын бир уучун алып, үкөктүн тешигинен салып жиберди, анан – о укмуш! – таштар дароо кыймылга келишти! Бат эле бир мүшөк ун даяр болду.

Жетим үчүн бактылуу кездер келди. Укмуштуу тегирмен таштары канча берсе дагы, баарын майдалап турду, кызга болсо дандарды үкөккө салуу жана даяр унду чыгарып алуу сыяктуу жумуштар гана калды. Жашиктин капкагын ал эч качан аччу эмес, анткени акылман катуу тыюу салган, ал айткан: «Бул үчүн сен акыны өз өмүрүң менен төлөйсүң» – деген.

Бат эле кожайке сыйкырдуу тегирмен таштары кызга ун чыгарганга жардамдашып иштеп жатканын билип алды да, кызды үйдөн кубалап чыгып, анын ордуна үкөктү иштетүүнү чечти – ага тамак бериштин кереги жок эле да. Бирок адегенде кожайке, жашикте эмне катылганын жана укмуштуу тегирмен кайда экенин билгиси келди. Ынтызарлык аялга күнү-түнү тынчтык бербеди, кандай болсо да сырды билип алгысы келди. Бир жолу дем алыш күнү митаам аял кызды чиркөөгө барганга даярдан деди, өзү болсо үйдө калып оокат кылаарын айтты. Кыз таң калды – мындай таттуу сөздөрдү кожайкесинен уга элек болчу, – бирок кубанып

эскилеринин арасынан эң мыкты, таза көйнөгүн кийип жолго чыкты.

Кожайкеси, боогодо туруп, анын артынан көпкө, ал көрүнбөй калганга чейин карады, анан кампадан бир ууч дан алып келип, аны жашиктин капкагына салды, ойлоду, тегирмен таштар азыр эле иштей баштайт деп. Бирок жашик унчукпайт. Аял чыдабай, анын ичинде эмне бар экенин билгиси келди, анан ал кыйынчылык менен оор капкагын ачты, жыртыктан ичин карап көрмөк болуп. Бирок кожайке тешикке көзүн жакында таары менен эле, ал жактан от тилин чыгарды да, арам аял отун сыяктуу күйүп баштады. Бир аздан кийин андан бир ууч күл гана калды.

Бир нече жыл өттү. Жесир калган кожоюн экинчи жолу үйлөнүүнү чечти, анан ага ой келди, тарбиялап жаткан жетим кызы бойго жеткен кызга айланган да, колукту издеп убара болбой эле коюу керек деген. Үйлөнүү үлпөтүн жөнөкөй жана тынч өткөрүштү, кечинде коноктор үйлөрүнө тарап кетишти, жаш жубайлар да уктаганы жөнөштү. Кийинки күнү таң эрте, кампага кирип, жаш кожайке, тегирмен таштары бар жашик жок болуп калганын көрдү. Аны бардык жактан канча издебесин, көрдүңөрбү деп кишилерден канча сураштырбасын – азыркы күнгө чейин эч нерсе биле алышкан жок. Сыйкырдуу тегирмен таштары, жер алдынан жетимдин түшүнөн пайда болгон сыяктуу эле, балким, ошондой эле укмуштуу жол менен кайра кайтарылгандыр.

МАЗМУНУ

Кавказ элдик жомоктору

Тактайга башын урбай калса, тоңкулдактын башы ооруйт (Абхаз жомогу)	3
Бай менен кой баккыч (Адыгей жомогу)	6
Алтын тыйын (Армян жомогу)	11
Акылмандык (Грузин жомогу)	14
Падыша жана дыйкандын кызы жөнүндө жомок (Грузин жомогу)	17
Хан жана акылдуу кыз (Авар жомогу)	24
Падишах жана бакчы (Азербайжан жомогу)	27
Шейдулла-жалкоо (Азербайжан жомогу)	37
Акылдуу мугалим (Карачай жомогу)	47
Кимдин иши кыйыныраак? (Карачай жомогу)	55
Кедей жана жылан (Чечен-ингуш жомогу)	62

Европа элдик жомоктору

Жалкоо сулуу жана анын эжелери (Англис жомогу)	67
Чолок тон (Венгер жомогу)	79
Кемпир жана өлүм (Венгер жомогу)	85
Эки алдамчы (Дания жомогу)	90
Кошуналар (Дания жомогу)	95
Карапа, бышыр! (Латыш жомогу)	102
Абышка кантип тамак тапты (Латыш жомогу)	104
Дыйкан жана жаш сеньорлор (Испан жомогу)	107
Үйлөнө турган үч жигиттин колуктусу (Испан жомогу)	114
Жетимдин тегирмен ташы (Эстон жомогу)	121

ДҮЙНӨ ЭЛДЕРИНИН ЖОМОКТОР

Кавказ жана Европа элдеринин жомоктору

Басманын директору *Б. Джапарова*
Сүрөтчүсү *А. Тугулбаева, Злата Коксал*
Көркөм редактору *Ю. Ким*
Компьютердик калыптоочу *А. Арыкбаев*

245
Басууга 03.08.2017. кол коюлду. Кагаздын форматы 60x84 ¹/₁₆
Түстүү ыкма. Көлөмү 8,0 накта басма табак. Нускасы 500 даана.

«Кутаалам» басмасында даярдалды. Бишкөк ш., Горький көчөсү, 1.
www.kutaalam.kg, e-mail.: kutaalam2012@gmail.com
Төл.: + 996 (312) 534 863, 530 974

